

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

НУБІП України

УДК: 378.091.12

ПОГОДЖЕНО ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Дека́н гуманітарно-педагогічного факультету Завідувач кафедри педагогіки

НУБІП України

_____ І.М. Савицька

_____ Р.В. Сопівник

«__» грудня 2021 р.

«__» грудня 2021 р.

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

На тему: «Вплив стилю педагогічного спілкування викладача на ефективність навчальної діяльності студентів»

Спеціальність 011 «Освіти, педагогічні науки»
Освітня програма «Педагогіка вищої школи»
Орієнтація освітньої програми «Освітньо-професійна»

НУБІП України

Гарант освітньої програми
канд. пед. н.
(науковий ступінь та вчене звання)

Чередник Л. М.
(підпис) (ПІБ)

НУБІП України

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

д-р. пед. н., професор

Васюк О. В.

(науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

(ПІБ)

Виконав Дадикін О. Г.
(підпис) (ПІБ)

НУБІП України

НУБІП України

КИЇВ – 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Гуманітарно-педагогічний факультет

Затверджую

Завідувач кафедри педагогіки
доктор педагогічних наук, доцент

Р. В. Сєнівник

«10» вересня 2021 р.

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ

Дадикіна Олександра Геннадійовича

Спеціальність
Освітня програма

Орієнтація освітньої програми

Тема магістерської роботи: «Вплив стилю педагогічного спілкування викладача на ефективність навчальної діяльності студентів».

Затверджена наказом ректора НУБіП України від 22 червня 2021 р. № 1002 «С».

Термін подання завершеної роботи на кафедру «15» листопада 2021 року. Вихідні дані до магістерської роботи: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту»; посібники, словники, довідники, методична, наукова література щодо теми дослідження.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Розкрити теоретичні основи педагогічного спілкування (структуру, функції, цілі, засоби і зміст); сутність та структуру поняття «стиль педагогічного спілкування».

2. Довести залежність ефективності педагогічного спілкування від іміджу викладача.

3. Провести емпіричне дослідження педагогічного спілкування викладача зі студентами.

4. Розробити спецкурс щодо покращення та підвищення ефективності педагогічного спілкування викладача і студентів

Дата видачі завдання: 11.09.2021 р.

Керівник магістерської роботи

(підпис)

Завдання прийняв до виконання

(підпис)

Васюк О. В.

(прізвище та ініціали)

Дадикін О. Г.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Магістерська робота за темою «Вплив стилю педагогічного спілкування викладача на ефективність навчальної діяльності студентів»

написана на актуальну тему, адже важливим сьогодні є оновлення методів, засобів, технологій навчання майбутніх викладачів для досягнення високих освітніх стандартів професійної діяльності. Результативність та якість роботи майбутніх викладачів залежить від їх готовності до професійної діяльності.

Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (50), та 2 додатків. У роботі є 1 таблиця. Обсяг роботи складає 88 сторінок.

Розділ перший «Теоретичні основи педагогічного спілкування» розкриває сутність і структуру поняття «педагогічного спілкування».

У розділі другому «Залежність ефективності педагогічного спілкування від іміджу викладача» проаналізовано залежність ефективності педагогічного спілкування від іміджу викладача, та залежність хорошого іміджу від компетентності викладача, формування позитивного іміджу у професійній діяльності викладача закладу вищої освіти.

У розділі третьому «Вплив стилю педагогічного спілкування викладача на ефективність навчальної діяльності студентів» наведено результати емпіричного дослідження щодо впливу стилю педагогічного спілкування викладача на ефективність навчальної діяльності студентів та запропоновано зміст та структуру факультативного спецкурсу «Педагогічне спілкування».

Вивчення стану розробленості проблеми готовності до професійної діяльності в педагогічній теорії дозволило зробити такі висновки.

У педагогічній літературі та практиці досить часто для визначення педагога як професіонала використовується така категорія, як «стиль педагогічного спілкування», яка багато в чому характеризується відносинами з студентами. Поняття педагогічного спілкування, його стилі розглядають такі вчені як А. Зимня; В. Кан-Калік; Н. Березовія; В. Сухомлинський. Стиль спілкування, який вибрав для себе педагог, відіграє велику роль у відносинах

з студентами, адже педагог відповідає за створення сприятливих умов для психологічного комфорту вихованця. Перше експериментальне дослідження стилів спілкування було проведено в 1938 році німецьким психологом К. Левіним.

Виділяють такі стилі педагогічного спілкування як авторитарний, демократичний, дружність і захопленість спільною справою, спілкування-загравання, спілкування-дистанція, спілкування-заликування, підтримуючий.

Безперечно, професійний рівень підготовки, особливості характеру й темпераменту педагога істотно впливають на стиль його спілкування. Але, попри все, слід пам'ятати, що найкращими помічниками, які допоможуть кожному знайти свій власний унікальний стиль спілкування зі своїми студентами, є ваш життєвий досвід, моральні цінності та особисті погляди.

Педагогічне спілкування як вид діяльності має певну структуру. Аналіз наукових джерел дає можливість представити її як сукупність комунікативного, інтерактивного й перцептивного компонентів.

Педагогічне спілкування як вид діяльності має певну структуру. Аналіз наукових джерел дає можливість представити її як сукупність комунікативного, інтерактивного й перцептивного компонентів. Педагогічне спілкування – це досить складний феномен, що вимагає від викладача творчого підходу до студента. Це система органічної, соціально-психологічної дії викладача і студента в усіх сферах діяльності, що має певні педагогічні функції і спрямоване на створення соціально-психологічних умов активної результативної діяльності особистості.

Особливість педагогічного спілкування зумовлена його суспільною роллю в навчанні, вихованні й розвитку особистості, які є органічною частиною багатосторонньої взаємодії педагога з студентами й студентами між собою. Педагогічне спілкування включає такі компоненти, як задачі й засоби взаємодії з студентами, прийоми самоаналізу. Воно одночасно реалізує перцептивну, комунікативну й інтерактивну функції спілкування, використовуючи при цьому широке розмаїття вербальних, художніх,

символічних і кінетичних засобів. Структурною одиницею аналізу педагогічного спілкування вважається комунікативний акт у формі діалогу, у межах якого забезпечується обмін інформацією і взаєморозуміння педагога й студентів. З функціонального погляду, таке спілкування є контактним (або дистанційним), інформаційна, координована взаємодія, яка встановлює взаєностосунки всіх суб'єктів освітнього процесу.

Отже, педагогічне спілкування – це складне та внутрішньо суперечливе сплетіння перцептивного, комунікативного й інтерактивного компонентів, форм, спілкування репродуктивного та продуктивного. Ефективність педагогічного спілкування значною мірою зумовлена здібностями людини, індивідуальними стійкими якостями особистості, рівнем розвитку вмінь, у системі яких важливе місце належить комунікативним умінням.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури з'ясовано що імідж, представляючи собою багаторівневу багатофункціональну систему, є найважливішим компонентом педагогічної майстерності. Він забезпечує процес професійної соціалізації через процес самовдосконалення і розвитку до самопред'явлення себе суспільству.

Грамотно створений імідж викликає повагу у студентів і підвищує авторитет педагога. Позитивний імідж викладача сьогодні важливий не тільки для його студентів – як особистий приклад успішної людини, якого вони постійно бачать перед собою, а й для самого педагога – для моральної, психологічної задоволеності своєю значимістю в цьому світі. Викладач, який займається створенням власного іміджу, не тільки краще виглядає, але і краще себе почуває, більш впевнений, а в підсумку успішніше працює.

Крім того, імідж закладу вищої освіти буде визначатися і іміджем педагогів, що там працюють. Викладачі закладів вищої освіти часто недооцінюють роль власного іміджу, вважаючи його чимось неважливим, другорядним.

Проведено емпіричне дослідження щодо впливу стилю педагогічного спілкування викладача на ефективність навчальної діяльності студентів

результатами якого можна зробити наступні висновки.

В освітньому процесі ЗВО домінує вплив викладача на студента; педагогічна взаємодія в більшості випадків оцінена студентами як малоефективна. Тільки при наявності у викладача ціннісних орієнтацій на суб'єкт-суб'єктну взаємодію, на цілеспрямовані дії по стимулюванні партнерських, діалогічних відносин, студент відчуває себе ефективною особистістю яка користується комунікативними правами.

На основі аналізу результатів дослідження ми розробили спецкурс, спрямований на підвищення ефективності педагогічного спілкування викладачів і студентів коледжу.

Метою спецкурсу є усвідомлення магістрантами сутності викладацької діяльності у ЗВО, змісту вимог до педагога вищої школи, його професійної компетентності, особливостей професійного становлення та розвитку; оволодіння ефективними стратегіями професійно-педагогічної діяльності та поведінки, зокрема педагогічного спілкування.

Навчальний матеріал спецкурсу «Педагогічне спілкування» об'єднаний у п'ять розділів: «Професійна діяльність викладача ЗВО: історія становлення та сучасний стан розвитку», «Особливості професійно-педагогічної діяльності у вищій школі», «Сутність готовності майбутнього викладача до професійно-педагогічної діяльності у ЗВО», «Основи ораторської майстерності викладача», «Основи техніки мовлення у публічному виступі».

При вивченні спецкурсу пропонуємо такі форми і методи його опанування: лекція, практичне заняття, самостійна робота, тренінг, вирішення професійних ситуацій, науково-дослідну роботу.

Ключові слова: спілкування, педагогічне спілкування, формування позитивного іміджу, професійна компетентність викладача закладу вищої освіти, ефективність спілкування.

ЗМІСТ	
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ	12
1.1. Поняття педагогічного спілкування, його стилі.....	12
1.2. Сутність та структура поняття «педагогічне спілкування».....	25
Висновки до розділу першого.....	33
РОЗДІЛ 2. ЗАЛЕЖНІСТЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ВІД ІМІДЖУ ВИКЛАДАЧА	35
2.1. Теоретичні основи і сутність поняття «професійний імідж педагога».....	35
2.2. Професійна компетентність – основа формування позитивного іміджу викладача.....	42
Висновки до розділу другого.....	57
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧА НА ЕФЕКТИВНІСТЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ	59
3.1. Результати емпіричного дослідження щодо впливу стилю педагогічного спілкування викладача на ефективність навчальної діяльності студентів.....	59
3.2. Змістово-методичні аспекти спецкурсу «Педагогічне спілкування».....	62
Висновки до розділу третього.....	72
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність. Актуальність даної теми насамперед зумовлена вимогами сьогодення до педагогічної діяльності. Адаптивна реалізація освітнього процесу трактує нові підходи до подачі навчального матеріалу.

Діджиталізація освітнього процесу хоч і дає більший спектр можливостей для отримання знань, та спрощує доступ до інформаційних ресурсів, але ніякі навчальні програми не можуть замінити живого спілкування викладача з студентами. Стиль спілкування безпосередньо впливає на атмосферу

емоційного благополуччя під час лекції, семінарського заняття або екзамену, що суттєво позначається на результативності навчальної діяльності студентів. На педагога сучасної вищої школи покладаються функції підтримки студентам у досягненні успіху в комунікативній сфері,

особистісного становлення у навчально-виховному процесі та майбутній професійній діяльності. Зміна ставлення до процесу виховання у ЗВО в цілому обумовлює спрямованість функцій викладача, підвищення його фахового, духовного та культурного рівня, якісного вдосконалення педагогічної комунікації, і відповідно до цієї мети – технології організації

паритетної взаємодії. Освітня галузь – одна з найбільш консервативних сфер людської діяльності. Її працівники вирізняються відданістю схемам і технологіям, які вони засвоїли та до яких звикли, стійкістю несприйняття нового, стереотипністю мислення та дій. Стрімко змінюється час, студенти, а

значна частина викладачів вищої школи керується параметрами тієї системи, яка їх сформувала. Студенти гостро відчують необхідність радикальних змін у форматі «викладач – студент», не бажають терпіти зневажливе ставлення до себе. Вони цінують не тільки знання педагога, а й хочуть

бачити в ньому душевну, справедливу, чесну, високоморальну й порядну людину яка їх розуміє. Бурхливий розвиток інформаційних засобів суперечливо впливає на суспільство, зумовлюючи спілкування людей з різними прагненнями й обмежуючи безпосередні контакти. Постійно

виникають ситуації, в яких педагог має швидко зорієнтуватися й обрати правильні засоби комунікації, побудувати процес спілкування, знайти стиль поведінки. Тому питання підготовки майбутнього вчителя до здійснення комунікації набуває першочергового значення. Професійно-педагогічне спілкування дозволяє взаємодіяти учасникам навчально-виховного процесу на аудиторних заняттях та поза ними, впливаючи один на одного, встановлювати взаємозв'язки між собою.

Якість підготовки будь-якого фахівця в сучасних умовах визначається не тільки рівнем його знань, але й професійними вміннями, що дозволяють йому творчо вирішувати проблеми, які виникають, активно взаємодіяти з людьми на основі встановлення суб'єктних відносин. Система вузівської освіти з навчання фахівців повинна володіти широким набором засобів, що забезпечують розвиток умінь. Одним з найбільш важливих моментів у цьому

є взаємодія, що складається між викладачем і студентами: беручи суб'єктні відносини і будучи їх активним учасником, студент починає сприймати реалізовані способи спілкування як норму, як свій індивідуальний вибір.

Педагогічна взаємодія в системі «викладач – студенти» – це система взаємних впливів суб'єктів, включених у спільну діяльність на основі загальних цілей професійної освіти. Подібна взаємодія має велике принципове значення з точки зору аксіологічної складової, оскільки вона впливає на формування системи цінностей майбутнього фахівця, таких як людина, істина, освіта, професія та інші. Ефективність педагогічної взаємодії

на навчальних заняттях залежить від безлічі факторів. Серед них важливу роль відіграє чинник оптимального вибору стилю керівництва викладача, моделі комунікативної взаємодії та шляхів подолання конфліктних ситуацій у системі «викладач-студент», що сприяє підвищенню інтенсифікації, ефективності, якості та результативності процесу навчання у закладах вищої освіти.

До дослідження професійно-педагогічного спілкування долучились І. Зязюн, Є. Жарков, Г. Мешко, А. Кузьмінський, Л. Крамущенко, І. Кривоное, В. Теслюк, В. Кручек) та ін.

Проблеми діяльності викладача вищої школи розглянуто в працях О. Гури, а питання його професіоналізму – у працях С. Вітвицької, З. Курлянд та ін. Аналіз методичної літератури щодо педагогічного спілкування (Л. Вовк, О. Заболотного, В. Омеляченко, О. Матвієнко, А. Кузьмінського, О. Березюк, О. Власенко, Ю. Кулюткін, Л. Красюк).

Об'єкт дослідження – педагогічне спілкування викладачів і студентів.

Предмет дослідження – вплив стилю педагогічного спілкування викладача на ефективність навчальної діяльності студентів.

Мета дослідження: на основі аналізу досліджень з проблеми розробити методичні рекомендації щодо покращення ефективності педагогічного спілкування для викладачів коледжу.

Завдання дослідження:

1. Розкрити теоретичні основи педагогічного спілкування (структуру, функції, цілі, засоби і зміст); сутність та структуру поняття «стиль педагогічного спілкування».
2. Довести залежність ефективності педагогічного спілкування від іміджу викладача.
3. Провести емпіричне дослідження педагогічного спілкування викладача зі студентами.
4. Розробити спецкурс «Педагогічне спілкування» щодо покращення та підвищення ефективності педагогічного спілкування викладача і студентів.

Методи дослідження: *теоретичні:* вивчення, теоретичний аналіз та узагальнення наукових ідей в педагогічній, психологічній, філософській літературі з проблеми педагогічного спілкування викладачів і студентів з метою виявлення різноманітних точок зору на дану проблему; *емпіричні:* педагогічне спостереження, анкетування, аналіз педагогічного спілкування

викладачів і студентів; методи математичної статистики використовувалися для обробки отриманих даних.

Наукова новизна полягає в уточненні сутності поняття «вплив стилю педагогічного спілкування викладача на ефективність навчальної діяльності студентів».

Практична значущість отриманих результатів дослідження полягає в розробці змістових аспектів та удосконаленні методики педагогічного спілкування викладача, зокрема розробці спецкурсу.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерського дослідження знайшли відображення у:

Дадикін О. Г., Васюк О. В. Сутність поняття «професійно-педагогічне спілкування». *Сучасна гуманітарна наука в інтерпретації молодих дослідників: зб. доповідей учасників Всеукр. студентсько-учнівської наук.-*

практ. он-лайн конф. (14 квітня 2021 року). Київ, 2021. С. 120-121. URL: <https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u278/zbimnik.pdf>

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

1.1. Поняття педагогічного спілкування, його стилі

Спілкування є чи не найважчою сферою людського буття, адже цьому людина не вчить цілеспрямовано ніколи і ніде. Цю істину не заперечує жоден із учителів, позаяк формам і методам трудової діяльності люди навчаються багато років, як і способу пізнання світу. Складне мистецтво спілкування набувається і відстежується через працю та через відображення в свідомості людини навколишнього світу [19].

Головною структурною одиницею педагогічного спілкування є комунікативний акт – ситуація побудови мовного висловлювання одним з партнерів по спілкуванню й одночасного сприйняття та смислового опрацювання цього висловлювання іншим партнером [9, с. 19].

У взаємодії з педагогом студент не тільки приймає від нього інформацію про його настрій, переживання, рівні розуміння, але і дає йому «зворотний зв'язок» про власну включеність у процес спілкування.

Орієнтуючись на реакції педагога, студент будує уявлення про власні успіхи або невдачі, помилки або досягнення, у нього виникає уявлення про себе як про особистість.

Плідне педагогічне спілкування ставить однією зі своїх цілей завдання підвищення рівня міжособистісних відносин у реальному колективі студентів. У стилі відбиваються потенції, схильності, здібності, характерологічні риси, звички особистості [26].

Спілкування має відбуватися в атмосфері партнерства, доброзичливості та здорової конкуренції в обстоюванні своїх поглядів. Особливо це актуально для вищих навчальних закладів, у взаєминах студент-викладач, студент-студент у зв'язку із загостренням проблеми становлення міжособистісних стосунків між викладачем та студентом у педагогічному спілкуванні [19].

За даними досліджень, найбільш привабливі якості, що визначають міжособистісні відносини і взаємні симпатії студентів, чуйність, доброзичливість, щирість, вірність слову, а також ряд якостей, пов'язаних з вольовою сферою особистості. Педагог може й повинен спиратися у своїй роботі на наявну систему позитивних цінностей студентів, формуючи партнерську позицію у спілкуванні.

Спілкування – це сукупність зв'язків і взаємовпливів, що виникають і закріплюються між людьми в процесі спільної діяльності. Спілкування в сучасному мовному просторі виступає не тільки як форма людської взаємодії. «Воно виступає, – зазначає В. Кан-Калік, – як інструмент впливу, і звичайні умови та функції спілкування мають саме у цій сфері додаткове навантаження, оскільки з аспектів загальнолюдських вони переростають у професійно-творчі аспекти. Таким чином, сам процес спілкування вчителя й учнів є важливою професійною категорією педагогічної діяльності» [56, с.10].

Спілкування в педагогічній діяльності полягає у створенні можливості організації та координації діяльності окремих учасників. Саме в спілкуванні відбувається збагачення діяльності, розвиваються й утворюються нові зв'язки та стосунки між людьми [47].

Нижче наводимо трактування поняття педагогічного спілкування видатними педагогами та психологами, які зустрічаються у науково-методичних виданнях.

Я. Коломийський під педагогічним спілкуванням розуміє «професійне спілкування викладача з тими, хто навчається, в процесі навчання та виховання, яке має певні функції та спрямоване на створення сприятливого психологічного клімату, а також на іншого роду психологічну оптимізацію навчальної діяльності та взаємовідносин між педагогом і тими, хто навчається».

В основі спілкування лежить слово, якому В. Сухомлинський надавав особливого значення у праці вчителя, оскільки був переконаний, що вчитель

має вміти створити такий психологічний контакт, без якого не може бути продуктивної взаємодії [54]. Одним з головних умнь, якими повинен володіти вчитель, на думку В. Сухомлинського, повинно стати вміння спілкуватися з дітьми і отримувати радість від цього спілкування [40].

Педагогічне спілкування з точки зору К. Платонова «це взаємодія суб'єктів, в якій відбувається обмін раціональною та емоційною інформацією, діяльністю, досвідом, знаннями, навичками та вміннями, а також результатами діяльності»

І. Зимня розглядає педагогічне спілкування «як форму навчальної співпраці, що є умовою оптимізації навчання та розвитку особистості тих, хто навчається».

І, нарешті, С. Степанов тлумачить педагогічне спілкування як специфічну міжособистісну взаємодію педагога і вихованця (того, хто навчається), за допомогою якої відбувається засвоєння знань та становлення особистості в навчально-виховному процесі.

Різні бачення сутності педагогічного спілкування свідчить, що спілкування є надзвичайно складним та ємним поняттям.

Таким чином, педагогічне спілкування – це професійне спілкування викладача зі студентами в процесі навчання та виховання, яке має певні педагогічні функції і спрямоване (якщо воно повноцінне і оптимальне) на створення сприятливого психологічного клімату, оптимізацію навчальної діяльності та відносин між педагогом і студентом усередині колективу.

Іншими словами, педагогічне спілкування – це спілкування педагога зі студентами в педагогічних цілях. Це особлива категорія спілкування, специфіка якого обумовлена різноманітними соціально-рольовими та функціональними позиціями суб'єктів цього спілкування. Викладач у процесі педагогічного спілкування здійснює (в прямій або непрякій формі) свої соціально-рольові та функціональні зобов'язання з управління процесом навчання та виховання. Істотне значення для розуміння поняття культури мовлення, зазначає В. Пасинок, мають «правильність, точність, логічність,

переконливість, чистота, доречність, ясність, виразність, варіативність, адекватність меті, емоційність, що дозволяє тому, хто мовить, здійснювати активний вплив на співрозмовника». Від того, якими є стилізові особливості

цього спілкування й управління, певною мірою залежить ефективність процесів навчання і виховання, особливості розвитку особистості та формування міжособистісних відносин у навчальній групі.

У ході спілкування і передачі інформації викладач постійно підтримує контакт з аудиторією та реалізує комплекс комунікативної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу на таких рівнях:

- емоційний, поверховий рівень, що визначає зручність ситуації спілкування;

- когнітивний рівень, що пов'язаний з предметним боком спілкування;

- соціально-психологічний рівень, що визначає міжособистісні і групові стосунки педагога зі студентами.

У процесі спілкування, як мінімум, беруть участь дві людини. Щоб спілкування було ефективним, необхідно враховувати індивідуальність партнерів і такі чинники:

- надійність комунікатора;
- зрозумілість його поведінки;
- урахування зворотних зв'язків щодо того, наскільки правильно його зрозуміли.

Культура спілкування як специфічний і необхідний компонент педагогічного професіоналізму не може бути сформована лише засобами педагогічної діяльності педагога й студентів. Потрібна спеціальна система комунікативної підготовки викладача, що включає засвоєння теоретичних основ спілкування, розвиток творчо-комунікативних здібностей і вмінь [24].

Стиль спілкування В. Кан-Калік визначає як індивідуально-педагогічні особливості соціально-психологічної взаємодії педагога і студента.

На занятті педагогу необхідно оволодіти комунікативною структурою всього педагогічного процесу, бути максимально чуйним до щонайменших змін, постійно співвідносити обрані методи педагогічного впливу з особливостями спілкування на даному етапі. Все це вимагає від педагога, на думку Н. Березовін, вміння одночасно вирішувати дві проблеми:

1. конструювати особливості своєї поведінки (свою педагогічну індивідуальність), своїх стосунків з студентами, тобто стиль спілкування;

2. конструювати виражальні засоби комунікативного впливу. Другий компонент постійно змінюється під впливом педагогічних і відповідно комунікативних завдань. У виборі системи виражальних засобів комунікації важливу роль відіграє сформований тип взаємовідносин педагога з студентами [5, с. 73]. У педагогічній літературі та практиці досить часто для

визначення педагога як професіонала використовується така категорія, як «стиль педагогічного спілкування», яка багато в чому характеризується відносинами з студентами. Стиль спілкування, який вибрав для себе педагог, відіграє велику роль у відносинах з студентами, адже педагог відповідає за створення сприятливих умов для психологічного комфорту.

За спостереженням В. Сухомлинського, помилки в поведінці вчителів призводять до «відхилень» у поведінці учнів: «в одних вони мають характер напруженості, в інших – манію несправедливих образ і переслідувань, у третіх – озлобленість, у четвертих – безтурботність, у п'ятих – байдужість...».

Сьогодні існує велика варіативність стилів педагогічного спілкування (від підпорядкування до партнерства й відсутності спрямованого впливу), яка визначає складність і розмаїтість відносин учитель-учень, викладач-студент, але зупинимось на найбільш розневсюджених [52].

Під стилем спілкування ми розуміємо індивідуально-типологічні особливості соціально-психологічної взаємодії педагога і студентів. У стилі спілкування знаходять вираження:

- особливості комунікативних можливостей педагога;
- сформований характер взаємин педагога і вихованців;

творча індивідуальність педагога;
 – особливості студентського колективу.

Причому необхідно підкреслити, що стиль спілкування педагога з

студентами – категорія соціально та морально насичена. Вона втілює в собі

соціально-етичні установки суспільства і вихователя як його представника. В

залежності від різноманітних об'єктивних вимог діяльності одні і ті ж

властивості особистості виражаються в різних стилях [51]. Стиль тісно

пов'язаний з естетичним самовираженням, поширюється і на всі види

людської діяльності, перетворюючись в одну з найважливіших категорій

культури в цілому, в динамічно мінливу підсумкову суму її конкретних

історичних проявів [42].

Перше експериментальне дослідження стилів спілкування було

проведено в 1938 році німецьким психологом Куртом Левіним. Л. Столяров,

В. Кап-Калик, Г. Гальон, Б. Ананьєв пропонують кілька моделей, стилів

педагогічного спілкування [2, с. 72].

У наші дні виділяють багато стилів педагогічного спілкування, але

зупинимося на основних.

1. Авторитарний.

При авторитарному стилі характерна тенденція на жорстке управління і

всеосяжний контроль виражається в тому, що викладач значно частіше за

своїх колег вдається до наказового тону, робить різкі зауваження. Впадає в

очі велика кількість нетактовних випадів на адресу одних членів групи і

неаргументоване вихвацання інших. Авторитарний викладач не тільки

визначає загальні цілі роботи, але і вказує способи виконання завдання,

жорстко визначає, хто з ким буде працювати тощо. Завдання та способи його

виконання даються викладачем поетапно. Характерно, що такий підхід

знижує діяльну мотивацію, оскільки людина не знає, яка мета виконуваної

ним роботи в цілому, яка функція даного етапу і що чекає попереду. Слід

також зауважити, що в соціально-перцептивному відношенні, як і в плані

міжособистісних установок, поетапна регламентація діяльності та її суворий

контроль свідчать про невіру викладача у позитивні можливості студентів. В усякому разі, в його очах студенти характеризуються низьким рівнем відповідальності і заслуговують самого жорсткого поводження. При цьому будь-яка ініціатива розглядається авторитарним викладачем як прояв небажаного самовілля.

Така поведінка керівника пояснюється його побоюваннями втратити авторитет, виявивши свою недостатню компетентність: «Якщо хтось пропонує щось поліпшити, побудувавши роботу по-іншому, значить, він побічно вказує на те, що я цього не передбачив». Крім того, авторитарний лідер, як правило, суб'єктивно оцінює успіхи своїх підопічних, висловлюючи зауваження не стільки з приводу самої роботи, скільки щодо особистості виконавця. При автократичному стилі керівництва педагог здійснює одноосібне управління керівництвом колективом, без опори на актив.

Студентам не дозволяють висловлювати свої погляди, критичні зауваження, проявляти ініціативу, тим більше претендувати на рішення що їх стосуються. Педагог послідовно пред'являє до студентів вимоги та здійснює жорсткий контроль за їх виконанням. Авторитарного стилю керівництва властиві основні риси автократичного. Але студентам дозволяють брати участь в обговоренні питань, їх зачіпають. Однак рішення, в кінцевому рахунку, завжди приймає педагог у відповідності зі своїми установами.

2. Підтримуючий.

Викладач є людиною, яка природжена надихати, це робить його ідеальною особою, до якої звертаються по допомогу. Виявляє лояльність і турботу про людей, віддаючи комусь іншому функцію ризику. Цінується як знавець правил і традицій, а також за приділення особливеї уваги в залученні людей до прийняття рішень.

Безперечно, професійний рівень підготовки, особливості характеру й темпераменту педагога істотно впливають на стиль його спілкування. Але, попри все, слід пам'ятати, що найкращими помічниками, які допоможуть

кожному знайти свій власний унікальний стиль спілкування зі своїми студентами, є ваш життєвий досвід, моральні цінності та особисті погляди.

3. Демократичний.

Що стосується демократичного стилю, то тут в першу чергу оцінюються факти, а не особистість. При цьому головною особливістю демократичного стилю виявляється те, що група бере активну участь в обговоренні усього ходу майбутньої роботи та її організації. У результаті в студентів розвивається впевненість у собі, стимулюється самоврядування.

Паралельно зі збільшенням ініціативи зростають товариськість і конфіденційність в особистих взаєминах. Якщо при авторитарному стилі між членами групи панувала ворожнеча, особливо помітна на тлі покірності керівнику і навіть запобігання перед ним, то при демократичному управлінні студенти не тільки виявляють інтерес до роботи, виявляючи позитивну

внутрішню мотивацію, але зближуються між собою в особистісному відношенні. При демократичному стилі керівництва педагог спирається на колектив, стимулює самостійність студентів. В організації діяльності колективу педагог намагається зайняти позицію «першого серед рівних».

Педагог виявляє певну терпимість до критичних зауважень студентів, заглиблюється в їхні особисті справи і проблеми. Студенти обговорюють проблеми колективного життя і роблять вибір, але остаточне рішення формулює педагог.

4. Спілкування на основі захопленості спільною творчою діяльністю. В

основі цього стилю – єдність високого професіоналізму педагога та його етичних установок. Адже захопленість спільним з студентами творчим пошуком – результат не тільки комунікативної діяльності педагога, але більшою мірою його ставлення до педагогічної діяльності в цілому.

Театральний педагог М. Кнебель зауважила, що педагогічним відчуттям «жене тебе до молоді, змушує знаходити шляхи до неї ...». Такий стиль спілкування відрізняв діяльність В. Сухомлинського. На цій основі формують свою систему взаємовідносини з дітьми В. Шаталов. Цей стиль

спілкування можна розглядати як передумову успішної спільної освітньої діяльності. Захопленість спільною справою – джерело дружності і одночасно дружність, помножена на зацікавленість роботою, чароджує спільний захоплений пошук. Говорячи про систему взаємин педагога з вихованцями,

А. Макаренко стверджував, що педагог, з одного боку, повинен бути старшим товаришем і наставником, а з іншого – співучасником спільної діяльності. Необхідно формувати дружність як певний тон у відносинах педагога з колективом.

Розмірковуючи про варіанти взаємин вихователя з дітьми, А. Макаренко зазначав: «У всякому разі, ніколи педагоги і керівництво не повинні допускати зі свого боку тону фривольного: зубоскальства, розповідання анекдотів, ніяких вільностей у мові, передражнювання, кривляння і т. п. З іншого боку, абсолютно неприпустимо, щоб педагоги і

керівництво у присутності вихованців були похмурими, дратівливими, крикливими». Підкреслюючи плідність такого стилю взаємин педагога і вихованців і його стимулюючий характер, що викликає до життя вищу форму педагогічного спілкування – на основі захопленості спільною творчою

діяльністю, необхідно відзначити, що дружність, як і будь-який емоційний настрій і педагогічна установка у процесі спілкування, повинна мати міру. Найчастіше молоді педагоги перетворюють дружність у панібратські стосунки з студентами, а це негативно позначається на всьому ході

освітнього процесу (нерідко на такий шлях початківця педагога штовхає страх конфлікту з студентами, ускладнення взаємин). Дружність повинна бути педагогічно доцільною, не суперечити загальній системі взаємин педагога з студентами.

5. Спілкування-дистанція

Цей стиль спілкування використовують як досвідчені педагоги, так і початківці. Суть його полягає в тому, що в системі взаємин педагога і студентів як обмежувача виступає дистанція. Але і тут потрібно знати міру. Гіпертрофована дистанції веде до формалізації всієї системи соціально-

психологічної взаємодії педагога та студентів і не сприяє створенню істинно творчої атмосфери. Дистанція повинна існувати в системі взаємовідносин педагога і студентів, вона необхідна. Але вона повинна випливати із

загальної логіки відносин студентів і педагога, а не бути педагогам як основу взаємин. Дистанція виступає як показник провідної ролі педагога, будується

на його авторитеті. Перетворення «дистанційного показника» в домінанту педагогічного спілкування різко знижує загальний творчий рівень спільної роботи педагога і студентів. Це веде до утвердження авторитарного

принципу в системі взаємин педагога з студентами, який, в кінцевому рахунку, негативно позначається на результатах діяльності. А. Петровський і

В. Шпалінській відзначають, що «у класах, де викладають педагоги з переважанням авторитарних методів керівництва, звичайно буває непогана

дисципліна і успішність, проте за зовнішнім благополуччям можуть ховатися

значні вади роботи педагога з морального формування особистості студента».

У чому популярність цього стилю спілкування? Справа в тому, що педагоги-початківці нерідко вважають, що спілкування-дистанція допомагає

їм відразу ж затвердити себе як педагога, і тому використовують цей стиль у відомій мірі як засіб самоствердження в студентському, та й у педагогічному

середовищі. Але в більшості випадків використання цього стилю спілкування в чистому вигляді веде до педагогічних невдач. Авторитет повинен

завойовувати не через механічне встановлення дистанції, а через взаєморозуміння, у процесі спільної творчої діяльності. Тут надзвичайно

важливо знайти як загальний стиль спілкування, так і ситуативний підхід до людини. Спілкування-дистанція до певної міри є перехідним етапом до такої

негативної форми спілкування, як спілкування-заякування.

6. Спілкування-заякування.

Цей стиль спілкування, до якого також іноді звертаються педагоги-початківці, пов'язаний в основному з невмінням організувати продуктивне спілкування на основі захопленості спільною діяльністю. Адже таке

спілкування сформувавши важко, і молодий педагог нерідко йде по лінії найменшого опору, обираючи спілкування-залякування або дистанцію в крайньому її прояві.

У творчому відношенні спілкування-залякування взагалі безперспективно. По суті своїй воно не тільки не створює комунікативної атмосфери, забезпечує творчу діяльність, але, навпаки, регламентує її, оскільки орієнтує дітей не на те, що треба робити, а на те, чого робити не можна, позбавляє педагогічне спілкування дружності, на якій ґрунтується взаєморозуміння, так необхідне для спільної творчої діяльності.

7. Загравання.

Знову-таки характерне, в основному, для молодих педагогів і пов'язане з невмінням організувати продуктивне педагогічне спілкування. По суті, цей тип спілкування відповідає прагненню завоювати помилковий, дешевий авторитет у студентів, що суперечить вимогам педагогічної етики. Поява цього стилю спілкування викликано, з одного боку, прагненням молодого педагога швидко встановити контакт з студентами, бажанням сподобатися групі, а з іншого боку – відсутністю необхідної загальнопедагогічної та комунікативної культури, умінь і навичок педагогічного спілкування, досвіду професійної комунікативної діяльності.

А. Макаренка різко засуджував таку «погоню за коханням». Він говорив: «Я поважав своїх помічників, а у мене були просто генії у виховній роботі, але я їх переконував, що менше за все потрібно бути коханим вихователем. Я особисто ніколи не домагався дитячої любові і вважаю, що ця любов, організована педагогом для власного задоволення, є злочином ... Це кокетування, ця гонитва за любов'ю, ця хвалькуватість любов'ю приносить велику шкоду вихователю і вихованню. Я переконав себе і своїх товаришів, що цього ... не повинно бути в нашому житті ... Нехай любов прийде непомітно, без ваших зусиль. Але якщо людина бачить мету в любові, то це тільки шкода ...» [35].

Спілкування-загравання, як показують спостереження, виникає в результаті:

а) нерозуміння педагогом педагогічних відповідальних завдань, що стоять перед ним; б) відсутність навичок спілкування;

в) боязні спілкування з групою і одночасно бажання налагодити контакт із студентами.

У чистому вигляді стилі не існують. Та й перераховані варіанти не вичерпують все багатство мимовільно вироблених у тривалій практиці стилів спілкування. У його спектрі можливі різні нюанси, що дають несподівані ефекти, які встановлюють або руйнують взаємодію партнерів. Як правило, вони знаходяться емпіричним шляхом. При цьому знайдений і прийнятний стиль спілкування одного педагога виявляється абсолютно непридатним для іншого. У стилі спілкування яскраво проявляється індивідуальність особистості.

Дослідження стилів педагогічного керівництва проведене К. Левіним показало, що ліберальний стиль, за інших рівних умов, дає найгірший результат. При ньому студентами виконується менше роботи, студенти виявляють низьку задоволеність своїми результатами. Категорії «стиль» і «стиль спілкування» тісно пов'язані між собою: у спілкуванні виражається стиль, який суттєво впливає на розвиток характеру спілкування. Різну природу спілкування і відносин довів В. Мясичев, який диференціював їх за функціональними характеристиками [42].

А. Лобанов під стилем педагогічного спілкування розуміє специфічну систему способів впливу на школярів з боку вчителя [39].

З метою подолання вказаного протиріччя В. Галузьяк запропонував трьохвимірну модель стилів педагогічного спілкування. Представлена ним класифікація утворена в результаті поєднання трьох ортогональних, відносно самостійних параметрів педагогічного спілкування: домінантність-залежність, симпатія, доброзичливість – антипатія, ворожість, дистантність – психологічна близькість, контактність. Комбінування вказаних параметрів

дало можливість виділити вісім стилів педагогічного спілкування (авторитетний, діловий, зверхній, конформний, байдужий, відчужений, формально-толерантний, агресивний) [16].

Формування індивідуального стилю педагогічного спілкування формується за відповідних педагогічних умов: забезпечення реалізації особистісного потенціалу майбутнього викладача в процесі педагогічної практики; врахування особливостей педагогічного спілкування в процесі вивчення освітніх компонентів; забезпечення психологопедагогічної підтримки студентів у процесі педагогічної практики; розвиток у майбутніх викладачів здатності до рефлексії індивідуального стилю педагогічного спілкування [21].

Звернення до крайнощів авторитарного і вільного виховання означає приписування джерела і рушійної сили спілкування або дорослим, або дітям.

Насправді рушійними силами спілкування повинні бути обидві сторони – і дорослі, і діти. По обидві сторони діалогу знаходяться і творці, і творені (Р. Кондратов). Перенесення фокусу уваги до студента, його особистості лежить в основі розвивального навчання, в парадигмі якого розвивається сучасна освіта. Студент як компонент єдиної системи, що розвивається «навчальний матеріал – педагог – студент» перетворюється з об'єкта педагогічного впливу на партнера педагога педагога. Педагог же з «транслятора» навчального матеріалу стає організатором пізнавального взаємодії між навчальним матеріалом і студентами, з якими він становить сукупний суб'єкт спільного процесу пізнавального та іншого розвитку.

А. Леонтьєв вважає, що «оптимальне педагогічне спілкування – це спілкування зі студентами в процесі навчання, яке створює найкращі умови для розвитку мотивації студентів і творчого характеру навчальної діяльності, для правильного формування особистості, забезпечує сприятливий клімат навчання (зокрема, перешкоджає виникненню «психологічного бар'єра»), забезпечує управління соціально-психологічними процесами в студентському

колективі й дозволяє максимально використовувати в навчальному процесі особистісні особливості студентів».

Умовами ефективного педагогічного спілкування та його успішності, на думку російських вчених, є: володіння психолого-педагогічними якостями й уміннями; володіння педагогічним тактом; уміння «подати себе»; створення позитивного іміджу шляхом самопрезентації; мовленнєва культура; гуманістична спрямованість; уміння слухати й чути свого співбесідника; знання правил спілкування [33].

Таким чином, педагогічне спілкування – це особливе спілкування, специфіка якого обумовлена різними соціально-рольовими та функціональними позиціями суб'єктів цього спілкування. Педагог у процесі педагогічного спілкування здійснює (в прямій або непрякій формі) свої соціально-рольові та функціональні обов'язки по керівництву процесом навчання і виховання. Від того, які стилі особливості цього спілкування і керівництва, в істотній мірі залежить ефективність процесів навчання і виховання, особливості розвитку особистості та формування міжособистісних відносин у навчальній групі. Найбільш поширеною класифікацією стилів керівництва, повною мірою відноситься до педагогічної діяльності, є класифікація, що виділяє авторитарний, демократичний і попустительський стилі. Найбільш ефективним у педагогічному спілкуванні в більшості випадків виявляється демократичний стиль. Наслідком його застосування є підвищення інтересу до роботи, позитивна внутрішня мотивація діяльності, підвищення групової згуртованості, поява почуття гордості загальними успіхами, взаємодопомоги і дружелюбності у взаєминах.

1.2. Сутність та структура поняття «педагогічне спілкування»

Сутність і структура педагогічного спілкування, а також пов'язана з ними продуктивність – є найактуальнішим питанням педагогічної науки і практики.

У науковій літературі педагогічне спілкування трактується як форма професійного спілкування педагога з студентами, спрямована на створення сприятливого психологічного клімату в колективі, а також на іншого роду психологічну оптимізацію навчальної діяльності та стосунків між учасниками спілкування (Д. Ельконін, І. Зимня, В. Кан-Калік, О. Леонтьєв); система, прийоми й навички соціально-психологічної взаємодії педагога та вихованців, змістом якої є обмін інформацією, виховний вплив, організація взаємостосунків за допомогою різних комунікативних засобів (М. Гамезо, В. Соковнін); необхідна умова розвитку особи, її соціалізації, індивідуалізації (В. Мерлін), багатоплановий процес організації, встановлення і розвитку комунікації, взаєморозуміння та взаємодії між педагогами й студентів, який породжується цілями їхньої спільної діяльності (Л. Карпенко, В. Сластьонін), сукупність засобів і методів, які забезпечують реалізацію цілей і завдань навчання та виховання і визначають характер взаємодії педагога з студентами (В. Крисько).

Педагогічному спілкуванню властиві як загальні риси спілкування людей, так і специфічні для освітнього процесу. Специфіка педагогічного спілкування насамперед полягає в його поліоб'єктній спрямованості. Воно спрямоване на саму навчальну взаємодію, на учнів (студентів) з метою їх особистісного розвитку, а також на предмет засвоєння знань. Педагогічному спілкуванню властиве органічне поєднання елементів особистісно орієнтованого, соціально орієнтованого та предметно орієнтованого спілкування. Педагог, працюючи з одним студентом над засвоєнням навчального матеріалу, завжди орієнтує його результат на всіх студентів, і навпаки, працюючи з групою (фронтально), впливає на кожного студента.

Особливість педагогічного спілкування зумовлена його суспільною роллю в навчанні, вихованні й розвитку особистості, які є органічною частиною багатосторонньої взаємодії педагога з студентами між собою. Так, під час реалізації навчальної цілі спілкування забезпечує психологічний контакт з студентами, формує позитивну мотивацію навчання, створює

психологічну атмосферу колективної творчості. У процесі спілкування студенти отримують різноманітні знання про себе, своїх друзів, способи найбільш раціонального вирішення поставлених педагогом завдань.

Водночас – вони набувають і передають не тільки наукові факти, уявлення, ідеї, але й ціннісні відношення, інтереси, настрої, почуття. У спілкуванні особа прагне реалізувати свою соціальну роль, свої організаторські і комунікативні здібності.

Педагогічне спілкування – це не тільки джерело інформації. Воно створює умови для виховання особистості. Педагоги стверджують, що мистецтво виховання – це насамперед мистецтво спілкування. У спілкуванні важливу роль відіграють не тільки прийоми й методи, які використовує педагог, а й індивідуально-психологічні властивості його особистості.

Спілкуючись із ним, студент засвоює вміння жити серед людей, розуміти їх, співпереживати, співчувати, допомагати іншим, турбуватися про них. Аналізуючи їхнє ставлення до себе, рефлексуючи, учень (студент) виявляє потребу в самовдосконаленні й реалізує її у процесі самовиховання. Під час спілкування налагоджуються взаємовідносини між педагогом і студентами;

здійснюється емоційний та вольовий взаємовплив і взаємодія його учасників, формується спільність думок, поглядів, досягається взаєморозуміння, здійснюється передавання й засвоєння стилю поведінки, звичок; формується пізнавальна спрямованість особистості; переборюються психологічні

бар'єри. Якщо раніше учня (студента) розглядали як об'єкт виховного впливу, то нині педагоги прагнуть до ситуації співробітництва, а вона висуває певні вимоги до організації процесу спілкування. Такими вимогами, зокрема, можуть бути: довірливість у спілкуванні з студентами;

діалогічність; взаєморозуміння, яке є психологічною основою співробітництва; взаємодія з суб'єктами спілкування, а не тільки вплив на них.

Досягнення розвивальної цілі через спілкування сприяє створенню психологічних ситуацій, які стимулюють самоосвіту й самовиховання

особистості, зокрема: створюються можливості для виявлення та врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів, здійснюється соціально-психологічна корекція в розвитку і становленні важливих їхніх особистісних якостей (мова, мислительна діяльність). Педагогічне

спілкування виступає однією з важливих умов виявлення й розкриття кращих сторін особистості, формування її свідомості й самосвідомості, стимулювання її розвитку. Педагог К. Роджерс називає фасилітатором спілкування. Це означає, що він допомагає учневі (студентові) проявити себе, розкрити те позитивне, що в ньому є. Зацікавленість педагога в успіху своїх вихованців сприяє самоактуалізації студента та його подальшому розвитку.

Педагогічне спілкування як процес організації, встановлення й розвитку комунікації, взаєморозуміння та взаємодії між педагогом і студентами має мотиви, ціль, функції, зміст спілкування та способи його реалізації, а також результат.

Мотивами спілкування можуть бути: потреби, інтереси педагога; потреби й інтереси суб'єктів спілкування, які спонукають їх до спілкування; потреби, зумовлені необхідністю спільно розв'язувати навчально-виховні завдання. Співвідношення мотивів спілкування педагога з студентами може коливатися від повного збігу до конфлікту. Відповідно до цього спілкування може носити дружній або конфліктний характер.

Основними цілями педагогічного спілкування можуть бути: передавання та отримання навчальної інформації, активізація суб'єктів спілкування, управління спільними діями. Цілі суб'єктів спілкування можуть збігатися або суперечити, від чого й залежить характер спілкування. Категорія цілей спілкування динамічна. Динаміку цілей розглядають як перманентний процес коригування в ході адаптації до середовища спілкування, що створюється його суб'єктами. Усвідомлення цілей спілкування розглядають як проектування, в якому точність проекту залежить від ступеня усвідомленості цілей.

У психолого-педагогічній літературі знайшли відображення такі функції педагогічного спілкування:

– проєктивна (формулювання цілей спілкування, композиційна побудова змісту спілкування, прогнозування способів і видів комунікації);

– самопрезентаційна (демонстрування індивідуально-психологічних і соціально-психологічних властивостей особистості);

– інформаційна (прийом, зберігання та передавання інформації, обмін думками, індивідуальним досвідом тощо);

– мотиваційно-спонукальна (стимулювання активності суб'єкта спілкування, спрямування його на певні дії);

– контактна (емоційний контакт – встановлення єдності емоційних позицій педагога й студентів щодо змісту спілкування, пізнавальний контакт;

– розуміння ними індивідуальних особливостей і мотивів поведінки один одного, схожості поглядів на предметний аспект спілкування);

– соціально-перцептивна (сприйняття, пізнання і розуміння партнера);

– інтерактивна (встановлення відносин, вироблення спільної стратегії взаємодії, реалізація соціальних ролей);

– емоційно-ціннісна (емоційно-виразне передавання знань, прояв оцінних ставлень один до одного, переживання ситуації спілкування та

– реагування на емоційну напругу, викликання в суб'єкта спілкування адекватних емоційних переживань);

– регулятивна (регулювання поведінки студентів та власної);

– рефлексивна (оцінювання поведінки учасників спілкування, аналіз вербальної і невербальної інформації та процесу спілкування) [7].

Зміст спілкування – це інформація, передавання та прийом якої здійснюється за допомогою знаків і знакових засобів. Передавання інформації у процесі

педагогічного спілкування забезпечується засобами вербального (як головного, специфічного людського знаряддя) спілкування, а також невербальними засобами (міміка, жести, поза тощо).

У змісті спілкування виокремлюють інтелектуальний, емоційний та матеріальний аспекти. Інтелектуальний аспект передається через невербальні засоби й відображає ставлення суб'єктів спілкування до обміну інформацією.

Про розуміння прийнятої інформації сигналізують насамперед жести, міміка, вираз очей, поза. Емоційний аспект педагогічного спілкування дає змогу його

учасникам досягти спільних емоційних позицій та емоційних переживань щодо змісту, мети, способів спілкування й відносно один одного. Процес

спілкування, що полягає в обміні інформацією, передбачає її матеріалізацію у звуковій хвилі (жива мова), запис на папері (письмове спілкування), запис із

використанням технічних засобів. Інтелектуальний, емоційний та матеріальний аспекти виступають у сукупності й цілісності.

Результатом спілкування є досягнуте між його суб'єктами розуміння, поведінка учнів (студентів), позитивний настрій, сприятливий для навчання

психологічний клімат у групі, оптимальні умови для розвитку мотивації студентів і творчого характеру навчальної діяльності, забезпечення управління соціально-психологічними процесами в студентському колективі.

Педагогічне спілкування як вид діяльності має певну структуру. Аналіз наукових джерел дає можливість представити її як сукупність комунікативного, інтерактивного й перцептивного компонентів [45].

Комунікативний компонент спілкування є обміном науковою та навчальною інформацією між суб'єктами спілкування, а також думками,

інтересами, почуттями. Провідна роль у вербальній комунікації належить усному мовленню: монологу (усна мова, що використовується педагогом у

формі лекції, доповіді) та діалогу (мовленнєве спілкування двох або кількох суб'єктів). Педагогічне спілкування має ознаки діалогічності за умови:

визнання рівності особистісних позицій; відкритості й довіри між педагогом і учнями (студентами); активної ролі, реальної участі останніх у процесі

комунікації; зосередженості педагога на співрозмовникові та взаємовпливові їхніх поглядів; донесення кожним суб'єктом власної позиції, пошуку

спільного рішення з урахуванням усіх думок; персоніфікованої манери

висловлювання: «Я вважаю», «Я гадаю», «Я хочу порадитися». Діалогічність спілкування педагога з студентами ґрунтується на відкритості, ширості у спілкуванні, сприйнятті їх як партнерів, прагненні до взаєморозуміння та співробітництва.

Паралельно з вербальним спілкуванням у педагогічному спілкуванні широко використовуються невербальні засоби: жести, міміка, інтонація, паузи, манери, зовнішність, діапазон, тональність, темп, сміх, плач, пантоміма тощо.

Зовнішній вигляд допомагає викладачу викликати увагу до своєї особи, створити позитивний образ, показати себе не тільки симпатичною людиною, але й прекрасним фахівцем. Але педагог повинен привертати до себе студентів і дорослих не лише зовнішнім виглядом. У ньому повинні гармонійно поєднуватися багатий внутрішній світ, любов до дітей і турбота про них [22].

Узгодженість вербальних і невербальних засобів сприймається як гармонія. Почуття міри у використанні вербальних і невербальних засобів це необхідна складова добре розвинених комунікативних умінь педагога.

Істотну роль у педагогічному спілкуванні має розуміння педагогом емоційного стану учня (студента), його почуттів, настрою. Ця психологічна процедура називається емпатією, що означає співчуття, налаштування на спільну емоційну хвилю, прояв добрих почуттів.

Одним з елементів оптимального педагогічного спілкування є ідентифікація, тобто здатність педагога зрозуміти ту ситуацію, в якій знаходиться інший суб'єкт спілкування (учень, студент), «поставити себе на його місце», щоб подивитися його очима на те, що відбувається. Ця складна психологічна процедура потребує від педагога вміння бачити ситуацію об'єктивно, а потім пропустити її сприйняття через суб'єктивні особливості учнів (студентів), для чого їх необхідно зрозуміти.

Інтерактивний компонент педагогічного спілкування полягає в обміні не тільки знаннями, ідеями, але і впливами, взаємними спонуканнями, діями.

Взаємодія може виступати у вигляді кооперації або конкуренції, згоди або конфлікту.

Перцептивний компонент педагогічного спілкування має прояв у сприйнятті один одного суб'єктами спілкування, взаємному вивченні й оцінюванні один одного. Це пов'язано насамперед зі сприйняттям зовнішнього вигляду, вчинків, дій суб'єкта спілкування та їх тлумачення. Сприйняття, як відомо, значною мірою є суб'єктивним, адже інформація сприймається суб'єктивно через органи чуття. Властивості самого процесу сприйняття також відрізняються різними проявами, на які впливає попередній досвід, стереотипи, які склалися, і суб'єктивні уявлення.

Сприйняття людини як іншої (вона – не-Я) дає змогу побудувати нормальне спілкування, в якому ця людина буде цікавою, бо вона інша, в неї інші потреби, інтереси, здібності, інший внутрішній зміст. Це вимагає розв'язання психологічної задачі: зрозуміти людину, для чого необхідно проявити увагу, побачити, почути, сприйняти, адаптуватися до співрозмовника як до середовища спілкування.

Ефективність педагогічного спілкування залежить від способів впливу його суб'єктів один на одного. До психологічних способів впливу відносять: наслідування, переконання, навіювання та психічне зараження. Так, навіювання спрямовано на формування навичок діяльності, духовних цінностей, ідей, манери поведінки. Під час наслідування особа сприймає інформацію свідомо. Переконання – це спосіб впливу на свідомість суб'єкта спілкування через звернення до його особистого судження. Навіювання за своїм механізмом є протилежним переконанню. Воно характеризується взаєминами партнерів зі спілкування (довірою тощо), властивостями партнера (статусом, привабливістю), особливостями людини, що підлягає навіюванню. Психічне зараження базується на мимовільній схильності індивіда до певних психічних станів і залежить від загального розвитку особистості, самосвідомості тощо.

Висновки до розділу першого

1. У педагогічній літературі та практиці досить часто для визначення педагога як професіонала використовується така категорія, як «стиль педагогічного спілкування», яка багато в чому характеризується відносинами з студентами. Поняття педагогічного спілкування, його стилі розглядають такі вчені як А. Зимня; В. Кан-Калік; Н. Березовін; В. Сухомлинецький. Стиль спілкування, який вибрав для себе педагог, відіграє велику роль у відносинах з студентами, адже педагог відповідає за створення сприятливих умов для психологічного комфорту вихованця. Перше експериментальне дослідження стилів спілкування було проведено в 1938 році німецьким психологом К. Левінім.

Виділяють такі стилі педагогічного спілкування як – авторитарний, демократичний, дружність і захопленість спільною справою, спілкування-загравання, спілкування-дистанція, спілкування-залякування, підтримуючий [37].

Безперечно, професійний рівень підготовки, особливості характеру й темпераменту педагога істотно впливають на стиль його спілкування. Але, попри все, слід пам'ятати, що найкращими помічниками, які допоможуть кожному знайти свій власний унікальний стиль спілкування зі своїми студентами, є ваш життєвий досвід, моральні цінності та особисті погляди.

Педагогічне спілкування як вид діяльності має певну структуру. Аналіз наукових джерел дає можливість представити її як сукупність комунікативного, інтерактивного й перцептивного компонентів.

2. Педагогічне спілкування як вид діяльності має певну структуру. Аналіз наукових джерел дає можливість представити її як сукупність комунікативного, інтерактивного й перцептивного компонентів. Педагогічне спілкування – це досить складний феномен, що вимагає від викладача творчого підходу до студента. Це система органічної, соціально-психологічної дії викладача і студента в усіх сферах діяльності, що має певні

педагогічні функції і спрямоване на створення соціально-психологічних умов активної результативної діяльності особистості.

Особливість педагогічного спілкування зумовлена його суспільною роллю в навчанні, вихованні й розвитку особистості, які є органічною частиною багатосторонньої взаємодії педагога з студентами й студентами між собою.

Педагогічне спілкування включає такі компоненти, як задачі й засоби взаємодії з студентами, прийоми самоаналізу. Воно одночасно реалізує перцептивну, комунікативну й інтерактивну функції спілкування,

використовуючи при цьому широке розмаїття вербальних, художніх, символічних і кінетичних засобів. Структурною одиницею аналізу педагогічного спілкування вважається комунікативний акт у формі діалогу, у

межах якого забезпечується обмін інформацією і взаєморозуміння педагога й студентів. З функціонального погляду, таке спілкування є контактним (або

дистанційним), інформаційна, координована взаємодія, яка встановлює взаємостосунки всіх суб'єктів освітнього процесу.

Отже, педагогічне спілкування – це складне та внутрішньо суперечливе сплетіння перцептивного, комунікативного й інтерактивного компонентів,

форм, спілкування репродуктивного та продуктивного. Ефективність педагогічного спілкування значною мірою зумовлена здібностями людини,

індивідуальними стійкими якостями особистості, рівнем розвитку вмінь, у системі яких важливе місце належить комунікативним умінням.

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 2. ЗАЛЕЖНІСТЬ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ВІД ІМІДЖУ ВИКЛАДАЧА

2.1. Теоретичні основи і сутність поняття «професійний імідж педагога»

Термін «імідж» уперше з'явився в 1806 р. у словнику Ноя Вебстера. Імідж (англ. image, від лат. imago, imitari – «імітувати») – зштучна імітація або подання зовнішньої форми будь-якого об'єкта, особливо особи. В англійському тлумачному словнику Longman «image – the opinion people have of a person, or the way the person seems to the public», що в перекладі означає думку інших людей про особу, якою вона є, або якою її бачать інші люди [48]. Це поняття пов'язане не лише із зовнішнім виглядом, але й із внутрішнім змістом людини, її психологічним типом.

Однак не слід забувати, що імідж викладача впливає на імідж навчального закладу, що не може не відобразитися на популярності й авторитетності останнього.

Цікаві дослідження проведені американським ученим М. Таленом, який виділив такі типи професійних позицій педагога: «Сократ» – педагог із репутацією шанувальника дискусій і суперечок; «керівник групової дискусії»; «майстер» – педагог є взірцем для наслідування; «генерал» – вимогливий, чітко слідкує за слухняністю, тому що вважає себе завжди правим; «менеджер» – стиль, у якому педагог заохочує ініціативу й самостійність студентів у вирішенні навчальних завдань; «тренер» атмосфера спілкування пронизана духом корпоративності, педагог є натхненником групових зусиль; «гід» – педагог є образом «ходячої» енциклопедії, але часто відверто нудний [10]. В ідеалі викладач повинен уміти поєднувати всі зазначені позиції. Великий інтерес для сучасної іміджології представляє теорія основоположника гуманістичної психології А. Маслоу, який створив ієрархію базових людських потреб [42].

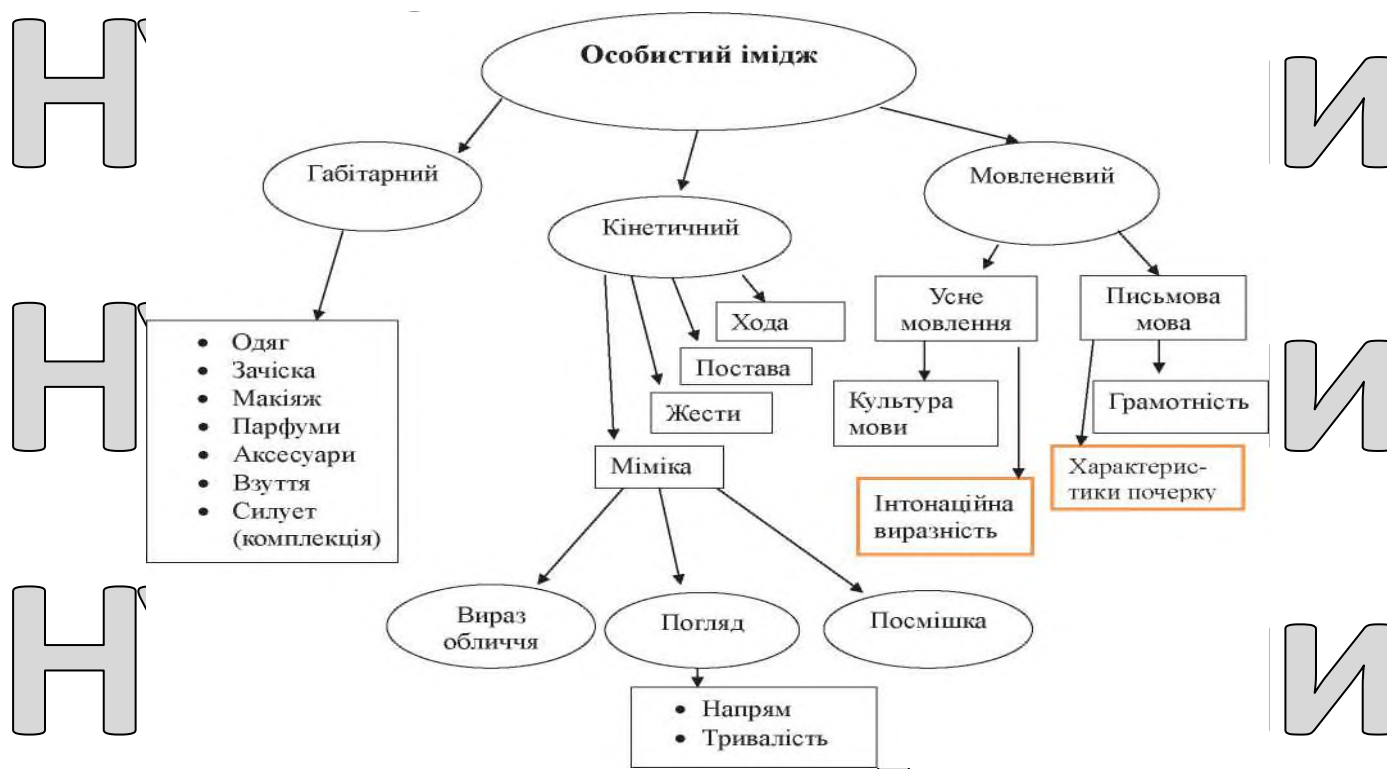

Рис. 2.1. Особистий імідж

До них він відніс фізіологічну потребу, потребу в безпеці, потребу в приналежності і любові, а також потребу людини у визнанні та самоактуалізації. Він вважав незаперечним той факт, що кожна людина потребує стійкої і, як правило, високої оцінки власних достоїнств, кожному необхідно схвалення оточуючих і можливість поважати самого себе. Дуже важливими є також бажання і прагнення людини, пов'язані з поняттям «досягнення». Людині необхідно відчуття власної могутності, адекватності, компетентності, впевненості і свободи.

Л. Маслоу виділяє потреба людини в репутації або в престижі, які розуміються як повага оточуючих, завоювання статусу, уваги, визнання заслуг, слави. Зауважимо, що досягнення успіху цих соціально значущих категорії неможливе без створення адекватного, позитивного оцінюваного іміджу, відповідас очікуванням і уявленням оточуючих [42].

Проблемам соціальної ідентифікації приділив увагу і З. Фрейд. Він пов'язував це явище з протиставленням любові до власної групи і агресії по

відношенню до інших. Розподіл людей на «своїх» і «не своїх», прагнення бути впізнаваним для своїх і прийнятим в їх коло [7].

У науково-педагогічній літературі зміст поняття «професійний імідж викладача» («імідж професії») розкривається найчастіше в такий спосіб:

– інтегральна характеристика, яка містить сукупність зовнішніх та внутрішніх індивідних, особистих, індивідуальних і професійних якостей педагога, що сприяє ефективності педагогічної діяльності (Л. Донська) [23];

– емоційно забарвлений стереотип сприйняття образу педагога у свідомості студентів, колег, соціального оточення, у масовій свідомості (О. Грейліх);

– думка раціонального чи емоційного характеру про викладача, що виникла в психіці студентів на основі сформованого в їхній психіці специфічного образу, у результаті сприйняття ними тих чи тих характеристик конкретної людини (Ф. Кузін);

– інтенсивно емоційно забарвлений психічний образ його «бажаного Я», який легко тлумачиться та має характер стереотипу, що складається в масовій свідомості студентів як споживачів ринку освітніх послуг, володіє значними регуляторними властивостями і впливає на пояснювальні механізми їхньої індивідуальної свідомості, поведінки та вибору (В. Зінченко).

Видатний педагог минулого Василь Олександрович Сухомлинський зазначав таке: "Сталаочевидною істина, що вплив особистості вчителя на виховання ні з чим не можна порівняти і нічим не можна замінити, але ті, хто повторює цю істину, рідко розуміють, що особистість учителя розкривається перед учням в єдності слова та поведінки. [52, с. 321].

Сучасний педагог-гуманіст Шалва Амонашвілі надає величезного значення усмішці і вважає її необхідною умовою ефективності спілкування: «Усмішка є особливою духовною силою, яка проходить через серце і проявляється зовні як вираз обличчя, яке випромінює внутрішнє світло і тепло. Усмішками виявляються, передаються і надсилаються іншим наші

відносини, почуття, думки. І так як справжня Усмішка йде тільки від доброго серця, то все, що нею виражається, слугує для підтримки, заохочення, натхнення, заспокоєння тих, до кого вона звернена» [3].

Сучасна наука виділяє декілька варіантів іміджу, які притаманні функціональному підходу: дзеркальний, поточний, бажаний, корпоративний і множинний:

1. Дзеркальний – імідж, властивий нашому уявленню про себе. Ми ніби заглядаємо в дзеркало й розмірковуємо, які ж ми. Зазвичай цей варіант іміджу більш позитивний, бо психологічно ми завжди висуваємо на перше місце позитив. Тому його мінус – мінімальне врахування думки з боку. Цей імідж може визначати характеристики як лідерів, так й організації.

2. Поточний – імідж, характерний для погляду з боку. Саме в цій галузі знаходить своє застосування, бо недостатня інформованість, нерозуміння та упередження формують імідж політика або організації не менше, ніж реальні вчинки. Це не просто погляд зовнішньої публіки в цілому, це можуть бути погляди виборців, клієнтів, журналістів. І найважливішим завданням є не так сприятливий, як вірний, правильний тип іміджу.

3. Бажаний – імідж відбиває те, до чого ми прагнемо. Він особливо важливий для нових структур, які тільки створюються. Про них ще нікому нічого не відомо, тому саме цей бажаний імідж і може бути як єдино можливий.

4. Корпоративний – імідж організації в цілому, а не якихось окремих підрозділів чи результатів її роботи. Тут і репутація організації, і її успіхи, і ступінь стабільності. Особливо важливий такий тип іміджу для фінансових структур. Ця галузь повинна цікавити тих, хто працює в системі PR, наприклад, трастові компанії.

5. Множинний – імідж, який утворюється за наявності низки незалежних структур замість єдиної корпорації. До гарного єдиного іміджу прагнуть, наприклад, авіакомпанії, що використовують власну символіку, єдину уніформу тощо.

Корпоративна культура включає в себе пріоритетні форми поведінки й мислення, загальні та стандартизовані. Корпоративна культура змінюється в часі, однією з її властивостей є здатність засвоювати наявні традиції та створювати нові.

Корпоративна культура педагогів – це колективна цінність, яка забезпечує досягнення високих результатів у навчальному процесі, визначає характер взаємин, комунікацій, індивідуальний стиль діяльності педагога та загальний корпоративний імідж навчальної установи. Корпоративна культура навчальної установи реалізується в особистісному аспекті, коли особисті цінності за певної системи управління стають загальними та забезпечують ефективність навчального процесу.

Корпоративну культуру навчального закладу розуміємо як результат системи управління, в якому відображено корпоративні цінності, що входять в цю систему управління. Ефективність системи управління освітньою установою неможлива без розвитку корпоративної культури педагогів, які в ній працюють. Необхідною передумовою корпоративної культури в сучасному навчальному закладі є ідеологія та практика соціального партнерства, яка передбачає можливість формування спільної корпоративної культури.

Розвиток корпоративної культури викладачів ЗВО уможливило підняття рівня їх статусу, утворення нового іміджу та забезпечення якості підготовки молоді, чим робить освітній заклад конкурентоспроможним, а викладачів – мобільними та успішними.

Сформованість педагогічної культури є актуальною для представників цієї професії, що безпосередньо пов'язана з міжособистісною взаємодією. Тому існує необхідність педагогізації оточуючого соціального середовища. В основі цього процесу має бути покладена робота з підвищення педагогічної культури усієї громадянськості, що має за мету всебічний розвиток особистості, творче розкриття її духовного, інтелектуального, фізіологічного начал. Зазначені вимоги до педагогічної культури характерні для всіх фахівців,

професійна діяльність яких тісно пов'язана з процесом виховання молоді, зокрема, для соціального працівника, який повинен грамотно та виважено реалізовувати соціальну політику [30].

Найбільш широке коло функцій іміджу висвітлено в дослідженнях

А. Коркішко, І. Симонової, які зазначили, що вони носять ціннісний, регулюючий і технологічний характер [51].

Функції іміджу поділяють на:

1. Загальні функції іміджу:

- аксіологічну, яка орієнтує на морально-етичні, індивідуальні, професійні цінності та передбачає можливість обміну цінностями;

- регулятивну, яка забезпечує регулювання, з одного боку, соціальноконкретних нормативно-ціннісних уявлень, а також поведінки,

зовнішнього вигляду партнерів в умовах спілкування та діяльності;

- самопрезентацію, забезпечує стихійне чи цілеспрямоване створення певного враження про себе в інших людей у процесі міжособистісної взаємодії;

- залучення й організацію уваги, забезпечує відбір об'єктів (властивостей, характеристик, особливостей) і збереження в пам'яті найбільш значущих із них;

- комунікативну, за допомогою якої забезпечується певний обсяг інформації, її доступність, ефективність обміну інформацією тощо;

- психологічну, полягає в психологічному захисті, у створенні психологічно комфортних умов спілкування (за рахунок адекватного зовнішнього вираження установок і цілей, підвищення комунікабельності), забезпечує привабливість людини за допомогою підвищення впевненості в

собі та самооцінки (зокрема й за рахунок компенсації, стилізації,

згладжування того, що називають недоліками зовнішності тощо);

– адаптивну, забезпечує необхідну соціально-психологічну адаптацію в галузі формальних і неформальних відносин за рахунок поєднання особистих домагань із вимогами та очікуваннями на рівні Групових цінностей і норм;

– соціально-символічне пізнання дозволяє людині демонструвати свою готовність до соціальних інтеракцій, виконання соціальних ролей тощо.

2. У педагогічному аспекті функції іміджу:

– педагогічна, яка реалізується в демонстрації ціннісних моделей поведінки як привабливих зразків для наслідування;

– естетична, зближує з мистецтвом у тому випадку, якщо створення іміджу пов'язано з цілями вираження наявних у реальності характеристик в адекватних формах, з упорядкуванням, перетворенням і вдосконаленням, естетичним впливом, новаціями тощо;

– самовираження, самопізнання, саморозвиток, самовдосконалення, саморозкриття, що передбачає вивчення себе, повідомлення про себе інформації за допомогою вербальних і невербальних поведінкових актів, тобто самопрезентації;

– перетворювальна, пізнавальна, інформаційно-розвивальна сприяють самоствердженню, духовному та фізичному самовдосконаленню особистості;

– терапевтична, підтвердження вірності ідеї, точності її втілення та досягнення результату викликає позитивні емоції, піднімає настрій, підвищує самооцінку;

– особистісно звеличувана, завдяки якій навколо людини створюється атмосфера привабливості, затребуваності, п'якіння, значущості для інших людей.

3. У професійному аспекті функції іміджу:

– досягнення цілей, яка сприяє досягненню професійних цілей та успіху;

– номінативна, соціальної оцінки, демонстрації компетентності (соціально-психологічної, комунікативної, професійної), професійного

тренінгу, професійного контролю, професійної ідентифікації, адаптації, професійного самовираження – ці функції дозволяють людині пристосовуватися до системи професійних відносин, здійснювати ефективно

професійне спілкування та вплив, максимально розкривати професійний

потенціал, завойовувати авторитет, посилювати професійну (адміністративну, лідерську) позиції, підвищувати конкурентоспроможність тощо.

Отже, функції іміджу носять ціннісний, регулюючий і технологічний характер, що уможлиблює значення його широкого спектру практичного використання та значення в оптимізації різних видів професійної діяльності пов'язаних із міжособистісним спілкуванням і взаємодією.

Науковці виділяють три етапи побудови, конструювання іміджу: оцінка реального іміджу організації та визначення вимог до її бажаного іміджу; формування показників, характеристик, що в сумі складуть цілісний імідж організації (створення так званого модельованого або стратегічного іміджу); «переклад» відібраних модельованих характеристик іміджу в різноманітні контексти (візуальний, вербальний, подійний, сімейний тощо).

Імідж викладача вищої школи – це така інтегральна характеристика, яка включає в себе сукупність зовнішніх і внутрішніх індивідуальних, особистісних, професійних якостей педагога, яка сприяє ефективності педагогічної діяльності. Досягнення такої гармонійної сукупності якостей вимагає від викладача усвідомленості дій, що в свою чергу неможливо без рефлексії. З іншого боку, щоб відрефлексувати свої характеристики, педагогу необхідно знати, які вимоги пред'являє йому студентська аудиторія і колеги.

2.2. Професійна компетентність – основа формування позитивного іміджу викладача

Поняття «компетентність» означає коло повноважень будь-якої посадової особи чи органу; обізнаність, досвід у певній галузі. Поняття «компетентність», за словами І. Тараненко, розкрило якісно нові перспективи

у розумінні місці навчання, життєвих результатів освітньої діяльності вищої професійної освіти. Науковець зазначає, що основою концепції компетентності є ідея виховання компетентної людини й майбутнього працівника, який володіє необхідними знаннями, професіоналізмом, уміє виконувати адекватні дії у певних ситуаціях, бере на себе відповідальність за їх результати. М. Чошанов характеризує «компетентність» як володіння оперативними та мобільними знаннями, постійне прагнення їх відновлювати та використовувати в конкретних умовах [58, с. 12].

А. Хуторський розглядає «компетентність» як володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає її особисте ставлення до виду діяльності; сукупність якостей особистості та мінімальний досвід стосовно діяльності у цій сфері [57, с. 280].

Закон України «Про вищу освіту» розглядає «компетентність» як динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [48].

Професійна компетентність – здатність особи в межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку. Поняття «професійна компетентність» у психолого-педагогічній літературі трактується як: сукупність знань, умінь і навичок, що визначають результативність праці [43] єдність теоретичної та практичної підготовки студентів; поєднання знань із професійно значущими особистісними якостями [58]; система знань та вмінь педагога, що виявляється при вирішенні на практиці професійно-педагогічних завдань [55]; система знань та вмінь, на основі яких формується творчий потенціал учителя та будується його діяльність [55]. Під професійною компетентністю педагога розуміють

особистісні можливості викладача, які дають йому можливість самостійно й ефективно реалізовувати цілі педагогічного процесу. Для цього потрібно знати педагогічну теорію, уміти застосовувати її на практиці.

Так І. Зязюн розуміє компетентність як здатність вирішувати професійні завдання певного класу, що вимагає наявності реальних знань, умінь, і навичок, досвіду. Вони мають вияв у практиці професійної діяльності як системна характеристика, із чітко визначеною структурою. Компетентність може набувати кількісного виміру, зокрема шляхом виокремлення рівнів. Аналогічним є шлях визначення якості – соціальної, методологічної, технологічної й ін. [28].

Угорський вчений П. Халаш стверджує, що компетентність охоплює широкий спектр соціальних, комунікативних умінь, підґрунтям яких виступають знання та досвід, цінності, сформовані у процесі навчання. Він підкреслює, що компетентність – це реальна здатність застосовувати знання [55].

Б. Малиновський вважає, що «соціальне наслідування є ключовим поняттям культурної антропології. Зазвичай воно називається культурою». На думку американського вченого, зміст культури складають «винаходи, речі, технічні процеси, ідеї, звичаї і цінності, що успадковуються» [40]. Є. Девіс, К. Клакком, Ч. Хоккет), розглядати процес професійної освіти як керовану культуротворюючу діяльність [31, с. 159–161].

В. Зелюк вважає професійну і педагогічну культуру синонімічними поняттями, стверджуючи, що існує більш широка категорія – «культура майбутнього вчителя», що поєднує в собі різні види особистісної культури, в тому числі і професійну [27].

О. Рудницька визначає педагогічну культуру як «сукупність сформованих якостей особистості вчителя, які знаходять свою проекцію в його вміннях та проявляються в різних аспектах професійних відносин і діяльності» [49].

Професійна компетентність викладача – це єдність його теоретичної і практичної готовності здійснювати педагогічну діяльність. Зміст психолого-педагогічних знань визначається навчальними програмами. Психолого-педагогічна підготовленість передбачає знання методологічних засад і категорій педагогіки; закономірностей соціалізації й розвитку особистості: сутності, цілей і технологій навчання та виховання; законів вікового анатомо-фізіологічного та психічного розвитку особистості. Вона є підґрунтям гуманістично-орієнтованого мислення педагога. Психолого-педагогічні і спеціальні (фахові) знання є необхідною, але недостатньою умовою професійної компетентності. Практичне розв'язання педагогічних завдань забезпечують уміння і навички, передумовою яких є теоретико-практичні та методичні знання.

На сьогодні, у визначенні науковцями поняття «компетентність» щодо професійної діяльності педагога немає однозначності. Так, О. Дубасенюк, розробляючи концептуальну модель професійно-виховної діяльності педагога, визначає його професійно-педагогічну компетентність як сукупність умінь та спроможність науково структурувати теоретичне і практичне знання і відносить до основних її елементів спеціальну, професійну, методичну, соціально-психологічну, диференціально-психологічну та аутопсихологічну види компетентності.

Інші науковці, досліджуючи застосування терміну «компетентність» щодо особистості педагога, пропонують визначати його компетентність як актуалізовану спроможність оптимально реалізувати всі цілі педагогічної діяльності, а також творчо підходити до її організації, що зумовлюється знаннями, навичками, уміннями, засвоєними видами і способами (технологіями) здійснення, а також індивідуально-психічними властивостями викладача (темперамент, здібності, характер, спрямованість особистості тощо) [32, с. 90].

Наприклад, Л. Хоружа розглядає професійну компетентність педагога як сукупність теоретичних знань, практичних умінь, досвіду та особистісних

якостей, які забезпечують ефективність і результативність його педагогічної діяльності [56, с. 18].

Психолого-педагогічна компетентність викладача є постійним предметом дискусій також російських науковців, які розуміють її як сукупність певних якостей його особистості, що характеризується високим рівнем професійної підготовленості до педагогічної діяльності та ефективною взаємодією з суб'єктами навчальної діяльності в навчальному процесі, а також пояснюють як явище, що поєднує елементи його професійної і загальної культури, педагогічного досвіду, збагаченого знаннями результатів наукових досліджень, помножених на професійно значимі якості, які проявляються в педагогічній позиції та діяльності [1].

Як результат наукових досліджень авторами були сформульовані загальні вимоги до професійної компетентності майбутнього науково-педагогічного працівника, що включають:

- високу професійну компетентність, яка передбачає глибокі знання і широку ерудицію в науково-предметній галузі, нестандартне творче мислення, володіння інноваційною стратегією і тактикою, методами вирішення творчих завдань та ін.;

- педагогічну компетентність, яка включає знання основ педагогіки та психології, медико-біологічних і психофізіологічних аспектів інтелектуальної діяльності, володіння сучасними методами, засобами, методиками, технологіями та організаційними формами навчання та виховання, формування і розвитку особистості вихованця тощо;

- соціально-економічну компетентність, яка передбачає знання глобальних, соціально-економічних і технологічних процесів розвитку цивілізації і функціонування сучасного суспільства, а також основ соціології, економіки та менеджменту і права;

- комунікативну компетентність, яка включає розвинуту літературну мову і письмову мову, володіння іноземними мовами, сучасними

технологіями, ефективними прийомами і методами міжособистісного спілкування тощо;

- високу професійну і загальну культуру, яка передбачає науковий світогляд, стійку систему духовних, культурних, моральних та інших цінностей в їх національному і загальнолюдському вимірі. В якості основних елементів педагогічної компетентності науковець

Н. Кузьміна виділяє такі її види:

а) *спеціальну* компетентність, яка включає знання та досвід виробничої діяльності в межах навчальної дисципліни, що викладається педагогом, та спеціальності, за якою здійснюється підготовка фахівця; способів розв'язання творчих завдань, пов'язаних з конкретним виробництвом;

б) *методичну* компетентність, що припускає: володіння різними методами навчання, знання дидактичних методів, прийомів та умінь застосовувати їх в навчальному процесі; знання психологічних законів, закономірностей і механізмів засвоєння студентами знань і вмінь у процесі навчання;

в) *психолого-педагогічну* компетентність як: володіння педагогічною діагностикою; умінь будувати педагогічно доцільні взаємини зі студентами та здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічного діагностування; знання основ вікової психології, психології міжособистісного педагогічного спілкування; умінь пробуджувати та розвивати у студентів стійкий інтерес до вибраної спеціальності та навчальної дисципліни, що викладається;

г) *диференціально-психологічну* компетентність, що вимагає умінь: виявляти особистісні якості, настанови і спрямованість студентів, визначати й враховувати їх емоційний стан; грамотно будувати взаєностосунки з керівниками, колегами, студентами;

д) *аутопсихологічну* компетентність, яка складається з: умінь увідомлювати цілі, смисл, зміст і результати власної діяльності, своїх здібностей; знання про способи професійного самовдосконалення; умінь

бачити причини недоліків в своїй роботі, в собі; бажання самовдосконалюватися, що є ефективним чинником досягнення науково-педагогічним працівником високого рівня професійної компетентності [23, с. 219].

Педагогічні вміння – це сукупність послідовно розгорнутих дій, що ґрунтуються на теоретичних знаннях. Частина цих дій може бути автоматизованою (навички).

Професіоналізм педагога – це сукупність психофізіологічних, психічних та особистісних змін, які відбуваються в людині у процесі опанування знаннями і під час довготривалої діяльності, та забезпечують якісно новий, вищий рівень вирішення складних професійних завдань. Це вміння викладача мислити і діяти професійно, що охоплює набір професійних властивостей та якостей особистості педагога, які відповідають

вимогам викладацької професії; володіння необхідними засобами, що для забезпечення не тільки педагогічний вплив на вихованця, але і взаємодії, співробітництва та співтворчості з ним.

Педагогічні здібності – це психічні особливості викладача, необхідні йому для успішного оволодіння педагогічною діяльністю. Головною здібністю, що об'єднує всі інші, є толерантність, чутливість до людини, до особистості, яка формується. З нею тісно пов'язані динамізм особистості (здатність активно впливати на інших); емоційна стабільність (володіння собою, самоконтроль, саморегуляція); оптимістичне прогнозування (передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній); креативність (здатність до творчості, генерування нових ідей, уникнення традиційних схем, оперативного розв'язання проблемних ситуацій); впливовість (здатність вплинути на психічний і моральний світ студентів у певному напрямі), перцептивні здібності (професійна проникливість, щирість, інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину, її психологічний стан за зовнішніми ознаками; зближуватися зі студентами,

викликати довіру, любов і повагу, глибоко проникати у їхній внутрішній світ, конструювати, проектувати його).

В основному компетентісного підходу (як нової освітньої парадигми) не можуть бути покладені знання, вміння та навички. У сучасному змісті освіти вони розглядаються не як мета та основа освіти, а як засіб, матеріал моделювання знання, необхідного завтра. Таким чином, знання, вміння та навички стають допоміжним компонентом змісту освіти, інструментом досягнення освітніх цілей та завдань. Успіх інноваційних змін, у першу чергу залежить від викладача, його творчого потенціалу, готовності до безперервної самоосвіти, здібності до гнучкого соціально-педагогічного мислення, гуманістичної спрямованості особистості.

Важливу роль у забезпеченні позитивних змін в системі освіти має вирішити удосконалення професійної компетентності педагогічних кадрів та підвищення їх наукового і загальнокультурного рівня.

Педагогічна компетентність – це процес і результат творчої професійної діяльності, інтегрований показник особистісно-діяльничої сутності викладача викладача, зумовлений рівнем реалізації його гуманістичної спрямованості. Удосконалення рівня професійної компетентності один із основних напрямків реформування освіти. Головні нормативно-правові документи Міністерства освіти і науки України свідчать: «Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов'язані постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру» [48]. «Підготовка педагогічних і науково-педагогічних працівників, їх професійне самовдосконалення – важлива умова модернізації освіти» [48].

Таким чином, основним напрямком удосконалення рівня професійної компетентності педагога є професійне самовдосконалення шляхом цілеспрямованої самоосвітньої діяльності. Нові освітні технології сприяють поступовому зміщенню співвідношення «освіта – самоосвіта» до домінування самоосвіти. Швидкий розвиток сучасної науки, постійне

нароцування інформації, підвищення вимог до будь-якого професіонала щодо його професійної компетентності потребують від кожної особистості прагнення й уміння систематично та наполегливо займатися самоосвітою.

Завдяки моніторингу особистої педагогічної діяльності відбувається накопичення інформації про рівень самоосвіти педагога. Таким чином, у кожного педагога з'являється можливість прогнозувати та моделювати особистий розвиток, забезпечуючи безперервне професійне зростання.

Самоосвіта викладача є основною формою підвищення професійної педагогічної компетентності, яка складається з удосконалення знань та узагальнення педагогічного досвіду шляхом цілеспрямованої самоосвітньої роботи.

Самоосвіта – це безперервний процес саморозвитку та самовдосконалення. Механізм самоосвіти – це самоформування (яким я себе зроблю, яким я себе уявляю).

Л. Бровкіна відзначає, що в основі ефективної педагогічної діяльності лежить позитивна «Я-концепція» педагога. Прийняття себе, розуміння себе, оптимістичне світосприймання – чи не головний принцип забезпечення умов для зміцнення і збереження сприятливих тенденцій у самовдосконаленні та самореалізації особистості педагога. Відмінною рисою самоосвіти педагога є те, що результатом його роботи виступає не лише самовдосконалення в особистому та професійному плані, а й розвиток здобувачів освіти. Педагог повинен досягти успіху, щоб досягли здобувачі освіти, а здобувачі освіти повинні досягти успіху, щоб його досягло суспільство [11].

Н. Бухлова пропонує розглядати самоосвітню діяльність як сукупність декількох «само-»:

– самооцінка – вміння оцінювати свої можливості;

– самооблік – вміння вибирати своє місце в житті, у суспільстві, усвідомити свої інтереси;

– самоорганізація – вміння знайти джерело пізнання й адекватні своїм

– можливостям форми самоосвіти, планувати, організовувати робоче місце та діяльність;

– самореалізація – реалізація особистістю своїх можливостей;

– самокритичність – вміння критично оцінювати переваги та недоліки

власної роботи;

– самоконтроль – здатність контролювати свою діяльність;

– саморозвиток – результат самоосвіти.

Шляхом досконалої організації самоосвітньої діяльності постійно удосконалюється професійна майстерність педагога професійної школи, як наслідок, формується авторитет педагога серед здобувачів освіти, батьків, колег [13].

Таким чином, творчо працюючи педагог сам створює свій особливий імідж. Імідж, який сприймається, – це той образ, який бачать інші. Частіше бажаний імідж формується згідно із соціально прийнятою моделлю викладача-майстера.

Знання предмета діяльності (викладач повинен вільно і гучно оперувати інформацією, бачити зв'язок в складній структурі доказів, уміти легко подовати студентам знання і націлювати їх на оволодіння ними);

Наслідком цього є продуктивність:

- зростання професійного рівня;
- сучасність та ефективність виконання прийнятих рішень;
- високий ступень навченості здобувачів освіти;

– високий рівень вихованості здобувачів освіти.

Структура та зміст інформаційної компетентності майбутнього фахівця у період переходу до інформаційного суспільства необхідно підготувати людину до швидкого сприйняття та опрацювання великих об'ємів відомостей, оволодіння сучасними засобами, методами та технологією роботи з інформаційними ресурсами. Майбутній фахівець отримує знання, яких не вистачає на весь період його майбутньої професійної діяльності.

Підвищення кваліфікації, а часом і перепідготовка, стає необхідним елементом професійної діяльності. У сучасній психолого-педагогічній літературі визначають кілька видів понять, пов'язаних із вивченням інформаційних та комп'ютерних технологій. Поряд з поняттям «інформаційна компетентність» часто використовуються такі поняття, як «комп'ютерна компетентність», «комп'ютерна грамотність», «технологічна грамотність», «інформаційна грамотність», «інформаційно-технологічна компетентність», «інформаційна культура». При цьому слід відмітити різний підхід авторів до трактування цих понять. Розглянемо, що означають ці поняття.

В. Дарлінгер визначає комп'ютерну компетентність як рівневу освіту, що характеризує професійну підготовку фахівця до використання інформаційно-комунікаційних технологій на теоретичному, практичному і творчому рівні.

Поняття «комп'ютерна грамотність» досить широке. Воно містить у собі визначені загальні знання, що стосуються інформаційних технологій, комп'ютерів, можливостей і меж їх використання для розв'язування різних професійних задач [20].

В дослідженнях американської асоціації бібліотекарів для позначення знань, умінь і навичок студентів при роботі з інформаційними ресурсами, інформаційними та комп'ютерними технологіями використовують поняття «комп'ютерна грамотність», «технологічна грамотність» та «інформаційна грамотність».

Комп'ютерна грамотність – це знання основ роботи певних апаратних і програмних засобів. Технологічна грамотність – це розуміння основних концепцій технологій та їх застосування. Американська асоціація бібліотекарів визначає інформаційну грамотність як набір здатностей, який є у індивідуумів, і передбачає вміння визначати необхідність інформаційних ресурсів, вміння їх оцінити і ефективно використати.

Іноді також зустрічаються поняття «технологічна грамотність» і «інформаційно-технологічна компетентність». П. Беспалов використовує поняття «інформаційно-технологічна компетентність» для позначення вмінь і навичок роботи фахівця з інформаційними ресурсами та інформаційними технологіями. Інформаційно-технологічна компетентність розглядається як інтегральне особистісне утворення, що характеризує зрілу особистість людини сучасного інформаційного суспільства [6].

В. Голунова пропонує використовувати поняття «інформаційна грамотність». Дослідник вважає, що інформаційна грамотність ширше, ніж поняття «комп'ютерна грамотність». Поняття «інформаційної компетентності» невід'ємно пов'язане з поняттям «інформаційної культури», під якою ми розуміємо сукупність норм, правил і стереотипів поведінки, пов'язаних з інформаційним обміном у суспільстві [17].

Поняття «інформаційної культури» сформувалося в процесі активізації уваги до механізмів інформаційного обміну в зв'язку з колосальним посиленням ролі інформаційних ресурсів в соціокультурних процесах усередині – другій половині ХХ ст.

Але формування комп'ютерної грамотності не враховує необхідність формування у майбутніх фахівців сучасного наукового світогляду. Поняття «комп'ютерна компетентність» і «комп'ютерна грамотність» однобоко визначають використання інформаційних та комп'ютерних технологій у роботі фахівця.

Інформаційна грамотність представляє собою новий напрямок, який виник безпосередньо під впливом нових інформаційних технологій і створення електронних інформаційних технологій. Якщо зміст поняття «комп'ютерна грамотність» стосується навичок роботи з комп'ютерною технікою, то зміст поняття «інформаційна компетентність» включає наявність у людини сучасного суспільства виробленої звички одержувати знання з використанням сучасних комп'ютерних технологій точно так само, як ми сьогодні одержуємо через книги. У такий спосіб сукупність стійких

навичок постійних ефективних застосувань досягнень цивілізації, а саме виховання мотивації і навичок застосування інформаційних технологій визначається як інформаційна компетентність. В ньому інформаційна

компетентність представляється як компетентність роботи з бібліотечними ресурсами, а саме компетентність пов'язана з пошуком і опрацюванням різноманітних повідомлень. За результатами цього дослідження були визначені складові інформаційної компетентності. Це здатності:

- визначати тему дослідження і інформаційну потребу (визначати проблему, формулювати термінологію і ключові слова, визначати види матеріалів, необхідні для дослідження, використовувати електронні засоби пошуку потрібних відомостей;

- визначати і здійснювати пошук відповідних матеріалів, визначати різні типи джерел для різних завдань, правильно використовувати цитати;

- класифікувати знайдені відомості та використовувати їх в дослідженні;

- оцінити знайдені відомості (перевірити їх точність, своєчасність, доцільність);

- організувати знайдені матеріали: згрупувати відповідно до розділів дослідження, використати цитати, скласти бібліографію.

Поняття інформаційної компетентності визначає як:

- здатність визначати інформаційні вимоги до питання дослідження для формулювання стратегії пошуку відомостей;

- здатність визначати форми представлення необхідних відомостей;

- уміння організувати відомості в такий спосіб, що найбільш сприятливий для аналізу, синтезу і розуміння;

- усвідомлювати етичні, юридичні і політичні проблем використання інформаційних ресурсів.

На думку А. Зав'ялова, інформаційна компетентність – знання, уміння, навички і здатність їх застосовувати при розв'язуванні задач з використанням засобів нових інформаційних технологій [25].

В. Недбай визначає інформаційну компетентність як здатність знаходити, оцінювати, використовувати і повідомляти відомості у всіх їх видах і представленнях. Американські дослідники визначають інформаційну компетентність як поєднання комп'ютерної грамотності, вмінь працювати з традиційними видами повідомлень у бібліотеці, технологічної грамотності, етики, критичного сприйняття і навичок комунікації. Таким чином, на основі теоретичного аналізу базових понять дослідження, можна визначити інформаційну компетентність як інтегративне утворення особистості, яке віддзеркалює її здатність до визначення інформаційної потреби, пошуку відомостей та ефективною роботи з ними у всіх їх формах та представленнях – як в традиційній, друкованій формі, так і в електронній формі; здатності щодо роботи з комп'ютерною технікою та телекомунікаційними технологіями, та здатності щодо застосування їх у професійній діяльності та повсякденному житті [43].

Інформаційна компетентність включає три компоненти:

- інформаційна компонента (здатність ефективною роботи з повідомленнями у всіх формах їх представлення);
- комп'ютерна або комп'ютерно-технологічна компонента (що визначає уміння та навички щодо роботи з сучасними комп'ютерними засобами та програмним забезпеченням);
- процесуально-діяльнісна компонента (яка визначає здатність застосовувати сучасні засоби інформаційних та комп'ютерних технологій до роботи з інформаційними ресурсами та розв'язування різноманітних задач).

Також до складу інформаційної компетентності входять суб'єктивні риси, що стосуються взаємовідносин особистості із самою собою, а саме здатність до самоусвідомлення, саморозвитку, виявлення та розвитку психічних якостей, необхідних для успішного здійснення професійної діяльності, а також наявність мотивів і потреб у самовдосконаленні, саморозвитку, вдосконаленні та поглибленні професійних знань, особливо

тих, що стосуються використання інформаційних та комп'ютерних технологій у професійній діяльності.

Таким чином, визначені нами компоненти інформаційної компетентності можна представити у вигляді двох компонент – особистісної та професійно-інформаційної. Перша визначає суб'єктивні риси особистості фахівця, які сприяють успішній реалізації професійної діяльності. До цих рис відносяться здатність до рефлексії, самоусвідомлення власної діяльності, комунікативні здібності, здатність до самоорганізації та організації інших людей, можливості швидкої мобілізації та зміни характеру виконуваної діяльності. Друга визначає об'єктивні характеристики особистості, а саме сукупність професійних знань, умінь, навичок, що стосуються роботи з сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями та здатностей їх застосовувати до розв'язування професійних задач.

Розглянувши компетентності, які в сукупності складають інформаційну компетентність, можна зробити висновок, що інформаційна компетентність незалежно від змісту виконуваної професійної діяльності повинна визначати здатність та знання фахівця стосовно роботи з інформаційними ресурсами та комп'ютерними технологіями.

Ці компетентності в першу чергу стосуються можливостей застосування сучасних засобів комп'ютерних та телекомунікаційних технологій для розв'язування професійно-орієнтованих задач. Отже, для визначення інформаційної компетентності фахівця певного профілю потрібно визначити перелік задач, які повинен вміти розв'язувати у процесі професійної діяльності.

Таким чином, структуру інформаційної компетентності майбутнього педагога можна представити у вигляді двох компонентів, перший з яких – особистісний, він визначає особистісні якості фахівця, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності та застосування інформаційних технологій. Другий компонент – це професійно-інформаційний, який представляє собою сукупність 6 компетенцій, що визначають здатність

фахівця застосовувати інформаційні та комп'ютерні технології до розв'язання різноманітних задач. Другий визначається, базуючись на змісті інформаційної діяльності фахівця та особливостях професійної діяльності педагога.

Висновки до розділу другого

1. Імідж, представляючи собою багаторівневу багатofункціональну систему, є найважливішим компонентом педагогічної майстерності. Він забезпечує процес професійної соціалізації через процес самовдосконалення і розвитку – до самопред'явлення себе суспільству.

Грамотно створений імідж викликає повагу у студентів і підвищує авторитет педагога. Викладач, який займається створенням власного іміджу, не тільки краще виглядає, але і краще себе почуває, більш впевнений, а в підсумку успішніше працює. Педагогічна інтерпретація поняття «імідж»

реалізується в розумінні усвідомленого уявлення сутності певної педагогічної якості, яку педагог хоче презентувати як основу своєї професійної індивідуальності.

Професійний імідж педагога розуміємо як цілеспрямовано сформований образ, який повністю відповідає специфіці майбутньої професії, уявлення про фахівця, що складається в результаті розвитку професіоналізму, спираючись при цьому на отриману спеціальну професійно-педагогічну підготовку у закладі вищої освіти та на власний практичний досвід, залежить від особистісних і професійних якостей, усвідомлено створюваний із метою досягнення професіоналізму, педагогічної майстерності, успіху та кар'єрного зростання. Тому проблема формування особистості педагога, його професійного іміджу є актуальною для педагогічної науки.

2. Професійно-педагогічна компетентність викладача є складною багаторівневою стійкою структурою його психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для педагога особистісних якостей і має окреслені суттєві ознаки

(мобільність, гнучкість і критичність мислення). Основними структурними елементами педагогічної компетентності є: теоретичні педагогічні знання, практичні вміння, особистісні якості педагога.

Теоретичні педагогічні знання передбачають зміст психолого-педагогічних знань, які визначені навчальними програмами.

Зміст психолого-педагогічних знань визначається навчальними програмами. Психолого-педагогічна підготовленість складається із знань методологічних основ і категорій педагогіки; закономірностей соціалізації і розвитку особистості; суті, цілей і технологій навчання та виховання; законів анатомо-фізіологічного і психічного розвитку дітей, підлітків, юнацтва. Вона є основою формування гуманістично-орієнтованого мислення педагога.

Психолого-педагогічні і спеціальні знання є необхідною умовою професійної компетентності. Практичне розв'язання педагогічних завдань забезпечують уміння і навички, передумовою яких є теоретико-практичні і методичні знання.

РОЗДІЛ 3.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ
ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ ВИКЛАДАЧА НА

ЕФЕКТИВНІСТЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

3.1. Результати емпіричного дослідження щодо впливу стилю
педагогічного спілкування викладача на ефективність навчальної
діяльності студентів

Методики дослідження Т. Колодяжного «Оцінка зовнішнього вигляду і культури поведінки викладача», «Педагогічне спілкування» (за О. Казанської) (додаток А), та розробленою нами анкетною «задоволеність студентами спілкуванням з викладачами (додаток Б) були спрямовані на вивчення позицій викладачів і студентів «ВСП Березоворудського фахового коледжу ПДАУ» у процесі педагогічної взаємодії та її характеру: анкетування, проєктивні питання, методика незакінчених речень, тест на виявлення домінуючого стилю педагогічної діяльності викладача.

Дослідження продемонстрували, що більшість викладачів усвідомлює необхідність зміни свого індивідуального стилю педагогічної взаємодії зі студентами у відповідності з основними категоріями суб'єкт-суб'єктної парадигми (72,5 %). Вони відзначили, що основними складнощами, з якими стикаються викладачі у результаті цього процесу є такі: вияв запитів студентів (78,8 %); необхідність високого рівня професійної культури (70,9 %); необхідність великих часових витрат (68,7 %); діагностика індивідуальних та професійних якостей (68,3 %); відмова від авторитарного стилю спілкування (58,5 %); необхідність перебудови стилю викладання від репродуктивних завдань до продуктивних, творчих форм проведення занять (56 %), емоційно-нервові витрати (55,7 %).

Для вияву характеру існуючої взаємодії викладача та студента ми застосували проєктивні методики, метод незакінчених речень, художні та образні засоби рефлексії. Студенти старших курсів визначили різноманітні

порівняння взаємовідносин викладача та студента в педагогічному процесі, які ми умовно класифікували як «взаємодія: погана (30 %) та гарна (35,5 %), не ефективна (12,5 %) та нейтральна (22 %)».

Аналізуючи відповіді студентів про якість впливу особливостей викладача на розвиток їх особистості, було отримано наступні висновки: більшість з них наголосили, що однозначно відповісти на це питання не можливо, так як різні викладачі здійснюють на них різний вплив.

Розвивальний вплив відмітили 73,5 % студентів, нейтральний – 55,8 % та руйнівний вплив – 30% респондентів. Розвивальний вплив здійснюють:

- викладачі, які професійно володіють своєю дисципліною і можуть добре її пояснити. Студенти вважають, що такий вплив відбувається в стимуляції розвитку інтелекту, самостійності, професійних умінь, такі викладачі змінюють світогляд, готують студента до включення в професійну діяльність;

- викладачі, які творчо підходять до роботи, застосовують інноваційні методи навчання, виходять за рамки навчальної програми. На думку студентів відбувається розгортання їх творчого потенціалу, з'являється високий інтерес до дисципліни, вони навчаються формувати та відстоювати власну думку, цікавляться новими фактами, а все це – допомагає зрозуміти власні здібності;

- викладачі, які мають відповідні особистісні та професійні якості.

Саме це сприяє перейманню позитивних якостей людини – манери поведінки та спілкування, бажання розвивати їх в структурі власної особистості, відбувається оволодіння професійно важливими якостями фахівця;

- викладачі, які не володіють змістом навчальної дисципліни і не володіють педагогічними прийомами.

Студенти наголошують, що позитивний вплив відбувається за рахунок того, що студенти бачать яким не повинен бути викладач, які професійні помилки не слід наслідувати, які індивідуальні якості людини не

відповідають професійним вимогам, виникає тенденція до викорінення них з структури власної особистості.

Нейтральний вплив здійснюють звичайні викладачі, які не відмічаються цікавими професійними та особистісними якостями, не виділяються інтелектом, вони не запам'ятовуються в навчальному процесі, на їх заняття ходити не цікаво, вони не впливають на розвиток особистості, вони не зацікавлені у взаємодії, працюють безособово і безініціативно.

Руйнівний вплив здійснюють викладачі з негативними особистісними рисами та професійними якостями. Вони грубі, нестримані, некомпетентні, авторитарні, безініціативні, визивають бажання не вчитися, втрачається інтерес до предмету, породжують злість, агресивність, емоційне вигорання, бажання уникати контактів, знижують працездатність.

Отже, отриманні результати дають змогу стверджувати, що саме особистісні якості викладача, які виявляються у педагогічній взаємодії, впливають на особистість студента та виконують виховні функції.

Так, 95 % студентів підтвердили у відповідях, що особистість викладача та його індивідуальний стиль взаємодії суттєво впливає на відношення до предмету. На думку студентів, педагогічна взаємодія тоді позитивно впливає на опанування предмету, якщо викладач володіє наступними професійними та індивідуальними якостями: активність, енергійність, адекватна реакція на зміну атмосфери в аудиторії, заглибленість у предмет, високі моральні якості, поважне ставлення до особистості студента, готовність допомогти, цікаве викладання матеріалу, використання інноваційних форм навчання, ерудиція, почуття гумору, власна гідність.

Студенти вважають, що за умови налагодження відповідної взаємодії, вони схильні пробачати такому викладачу деякі педагогічні помилки. Серед негативних проявів взаємодії студентами було відзначено: надмірна балакучість, суєтність, нетерплячість, недовірливість, нав'язування власних думок, зарозумілість, гордовитість, пихатість, схильність до приниження, підкреслення власної ерудованості, нестриманість в реакціях.

Невелика кількість студентів (5,5 %) відмітила, що індивідуальний стиль взаємодії викладача не впливає на їх відношення до предмету, так як вони вважають, що окрема людина не може вплинути на їх інтерес до навчання.

Можна зробити висновок, що в освітньому процесі ЗВО домінує вплив викладача на студента; педагогічна взаємодія в більшості випадків оцінена студентами як малоефективна. Тільки при наявності у викладача ціннісних орієнтацій на суб'єкт-суб'єктну взаємодію, на цілеспрямовані дії по стимулюванні партнерських, діалогічних відносин, студент відчуває себе ефективною особистістю яка користується комунікативними правами.

3.2. Змістово-методичні аспекти спецкурсу «Педагогічне спілкування»

На основі аналізу результатів дослідження ми розробили методичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності педагогічного спілкування викладачів і студентів коледжу.

Специфіка педагогічного спілкування обумовлена різними соціально-рольовими та функціональними позиціями його суб'єктів. У процесі педагогічного спілкування педагог прямо чи опосередковано здійснює свої соціально-рольові та функціональні обов'язки по керівництву процесом навчання і виховання. Стиль спілкування та керівництва в істотній мірі визначає ефективність навчання і виховання, а також особливості розвитку особистості та формування міжособистісних відносин у навчальній групі.

Педагогічне спілкування являє собою колективну систему соціально-психологічної взаємодії. У зв'язку з цим можна виділити наступні лінії спілкування: 1) спілкування педагога з окремими студентами; 2) спілкування педагога через окремих студентів з колективом у цілому; 3) спілкування з колективом у цілому; 4) спілкування педагога через колектив з окремими студентами. Причому ці лінії спілкування знаходяться в постійній взаємодії, перетинаються, взаємопроникають тощо. У педагогічній діяльності

колективність спілкування – це не просто комунікативний фон діяльності, а найважливіша закономірність педагогічного спілкування.

У педагогічному спілкуванні надзвичайно важливе адекватне розуміння педагогом студентів та студентами педагога. Це сприяє

коригування та інтенсифікації навчально-виховного процесу. В організації

правильного порозуміння у процесі педагогічного спілкування істотну роль

грає емоційна ідентифікація та емпатія, як здатність емоційно (а не тільки

раціонально) сприйняти іншу людину, проникнути у його внутрішній світ,

прийняти його з усіма думками і почуттями.

Рекомендуємо своєрідне керівництво, на яке можна орієнтуватися як студентам (майбутнім педагогам), так і викладачам:

Система вправ, спрямованих на оволодіння основами професійно-педагогічного спілкування, включає в себе два цикли:

1. Вправи, спрямовані на практичне оволодіння елементами педагогічної комунікації, що сприяють розвитку комунікативних здібностей, набуттю навичок управління спілкуванням.

2. Вправи з оволодіння всією системою спілкування в заданій педагогічній ситуації.

Для того щоб тренінг був продуктивніший, корисно кільком педагогам і студентам об'єднати свої зусилля.

Перший цикл.

Вироблення вміння органічно і послідовно діяти в публічній обстановці.

Другий цикл тренінгів:

Навчання цілісного процесу педагогічного спілкування.

У цій групі вправ можна виділити дві великі підгрупи.

1. Дії у типових ситуаціях: вправи на розвиток умінь спостерігати, виділяти головне і суттєве, вдумливо підходити до оцінки, аналізу та вирішення будь-якого педагогічного факту; вправи на дії в типових педагогічних ситуаціях відповідно до умов педагогічної діяльності.

2) Друга підгрупа-вправи на розвиток педагогічного уяви, інтуїції, навичок педагогічної імпровізації у спілкуванні.

а) Розвиток педагогічної уяви, критичного ставлення до свого досвіду і навичок прогнозування умов майбутньої діяльності.

Вправи спираються на результати, досягнуті в завданнях першого циклу.

б) Виконання інсценованих завдань по спілкуванню з введенням елементів педагогічної діяльності в умовах, наближених до дійсності. У цій групі вправи в основному створюються самими учасниками і виконуються, а потім обговорюються. При аналізі необхідно концентрувати увагу на стадіях вирішення педагогічного завдання, на плануванні можливих дій і спілкування, на прогнозуванні способів рішень ситуації.

Особливу увагу приділяється педагогічному аналізу здійсненого і планованого спілкування (в залежності від характеру завдання). Це необхідно для того, щоб при виконанні будь-яких завдань учасники відчували необхідність планування та прогнозування педагогічної діяльності, створення своєрідної моделі майбутнього педагогічного впливу.

Ці вправи не тільки розвивають навички педагогічної імпровізації у спілкуванні, але й активно формують педагогічне мислення, на основі якого педагогічна імпровізація може оформлятися.

Для того щоб теорія і методика професійно-педагогічного спілкування були добре освоєні і активно впроваджено в безпосередню педагогічну діяльність, педагогу необхідно систематично працювати над собою, збільшувати і ускладнювати свій особистий досвід спілкування з студентами.

Метою спецкурсу «Педагогічне спілкування» є усвідомлення магістрантами сутності викладацької діяльності у ЗВО, змісту вимог до педагога вищої школи, його професійної компетентності, особливостей професійного становлення та розвитку; оволодіння ефективними стратегіями професійно-педагогічної діяльності та поведінки, зокрема педагогічного спілкування.

У кінцевому вигляді навчальна програма спецкурсу «Педагогічне спілкування» складається з трьох основних компонентів: настановчого – мета і завдання спецкурсу; змістовного – структурований зміст спецкурсу; методичного – перелік основних вимог до студента щодо знань, умінь та навичок.

Завданнями спецкурсу «Педагогічне спілкування» визначено такі:

- формування у магістрантів мотивації викладацької діяльності у ЗВО, професійно-педагогічних цінностей;
- формування професійних знань магістрантів щодо особливостей викладацької діяльності у вищій школі, сутності професійної компетентності викладача ЗВО;
- розвиток професійно-педагогічних умінь, зокрема і комунікації, у майбутніх викладачів;

розвиток професійно значущих якостей, отже і педагогічного спілкування.

Унаслідок вивчення спецкурсу студент повинен *знати*:

- особливості професійного становлення та розвитку викладача ЗВО;
- специфіку професійної діяльності педагога вищої школи;
- зміст понять «професійна компетентність викладача ЗВО», «готовність до професійно-педагогічної діяльності», «професійно-педагогічні вміння», «професійнозначущі якості»;
- особливості різних професійних поведінкових стратегій;

– методи професійного саморозвитку та самовдосконалення;
– основи педагогічного спілкування та педагогічного іміджу викладача.

Вважаємо, що у процесі вивчення спецкурсу «Педагогічне спілкування» студенти мають оволодіти такими вміннями й навичками:

- здійснити самодіагностику рівня готовності до викладацької діяльності;
- використовувати техніки професійно-педагогічного саморозвитку;

– оволодіти формами, засобами і методами встановлення ефективної комунікації у життєвому та професійному спілкуванні;

- виявляти негативні та позитивні чинники викладацької діяльності;
- аналізувати професійно-педагогічні стратегії.

Спецкурс «Педагогічне спілкування» розрахований на магістрів та слухачів курсів підвищення кваліфікації. Приблизний розподіл занять за даними спецкурсу передбачає проведення щотижневих наукових днів (щосереди) у кількості 40 годин (20 годин лекційних та 20 годин практичних занять) (табл. 3.2).

Здійснення контролю відбувається через залік, який містить в собі знання теоретико-методичних питань з усіх тем, володіння основними поняттями дисципліни та вміння використовувати отримані знання під час педагогічної діяльності.

Орієнтовний тематичний план спецкурсу «Педагогічне спілкування»

Таблиця 3.2.

№ з/п	Найменування теми	Кількість годин на лекції	Кількість годин на практичні заняття
1	Професійна діяльність викладача ЗВО: історія становлення та сучасний стан розвитку	4	4
2	Особливості професійної-педагогічної діяльності у вищій школі	4	4
3	Сутність готовності майбутнього викладача до професійно-педагогічної діяльності у ЗВО	4	4
4	Основи ораторської майстерності викладача	4	4
5	Основи техніки мовлення у публічному виступі	4	4
Всього		20	20

Зміст спецкурсу «Педагогічне спількування» Тема 1. Професійна діяльність викладача ЗВО: історія становлення та сучасний стан розвитку.

Лекції з теми:

1. Історія становлення та розвитку професії педагога вищої школи.
2. Нормативно-правове забезпечення та перспективи розвитку професії педагога вищої школи.

Практичні заняття з теми:

1. Здійснення аналізу освітніх парадигм та ролі викладача у розвитку студентів за кінофільмом «Товариство мертвих поетів».
2. Вирішення гіпотетичних педагогічних ситуацій.

Індивідуальна самотійна робота:

1. Завдання з вивчення нормативних документів:
  - Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
2. Здійснити аналіз праць:
  - Гура О. Вступ до спеціальності «Педагогіка вищої школи»: навч. посіб. Запоріжжя, 2005. С. 7 – 21;
  - Бастун М. Культурологічний підхід в освіті та його психолого-педагогічне забезпечення. *Горизонти освіти*. 2012. № 3. С. 170–175.

3. Завдання з науково-дослідної роботи. Здійснити діагностику власних ціннісних орієнтацій за методикою В. Семиченко «Методика визначення структури спрямованості педагога».

Тема 2. Особливості професійної педагогічної діяльності у вищій школі.

Лекції з теми:

1. Характеристика структурних компонентів професійної діяльності викладача ЗВО.
2. Особливості професійної діяльності викладача.

Практичні заняття з теми:

1. Здійснення аналізу особливостей професійної діяльності викладачів-кіногероїв (фільм «У дзеркала два обличчя»).

2. Вирішення гіпотетичних педагогічних ситуацій.

3. Понятійно-термінологічна гра «Тезаурус»: кожний магістрант отримує картку з поняттям, зміст якого він має визначити за допомогою словників та довідників, причому довідникова література підбиралася таким чином, щоб у неї містилися визначення понять як найбільше суперечливого змісту. У картках були надані такі поняття як «уміння», «толерантність», «суб'єктність», «рефлексія», «професійна готовність», «професійна компетентність», «научуваність», «навіювання», «майстерність» та ін.

Індивідуальна самостійна робота:

1. Здійснити аналіз статей:

Гура О. Особливості професійної діяльності педагога у вищому навчальному закладі. *Наука і сучасність. збірник наукових праць Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Київ, 2004. Том 46. С. 38–48;

– Morgan H. Online Instruction and Virtual Schools for Middle and High School Students: Twenty-First-Century Fads or Progressive Teaching Methods for Today's Pupils. *A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*. 2015. Vol. 88. № 2. P. 72–76.

2. Завдання з науково-дослідної роботи. Здійснити самодіагностику рівня емпатійності за методикою В. Бойка «Опитувальний емпатичних здібностей особистості».

Тема 3. Сутність готовності майбутнього викладача до професійно-педагогічної діяльності у ЗВО.

Лекції з теми:

1. Зміст поняття «готовність особистості до викладацької діяльності».

2. Характеристика складових готовності особистості до викладацької діяльності.

Практичні заняття з теми:

1. Здійснення аналізу «п'ятірки Мінакова», якими має керуватися викладач: професор вищої школи має бути: 1) науковцем; 2) філософом; 3) артистом; 4) вихователем; 5) людиною.

2. Вирішення гіпотетичних педагогічних ситуацій

3. Розв'язання тематичного кросворду.

Індивідуальна самостійна робота:

1. Здійснити аналіз статей:

– Гура О. Професіограма викладача вищого навчального закладу як основа його професійної підготовки. *Социальные технологии. Актуальные проблемы теории и практики.* Международный межвузовский сборник научных работ. Запорожье, 2007. Вып. 36. С. 83–92.

– Сікорський П. Теоретико-методологічні засади підготовки викладача вищої школи в контексті європейської інтеграції. *Вісник Львів. ун-ту.* Львів, 2009. Вип. 25. С. 3–8.

2. Робота над складанням портфоліо.

3. Завдання з науково-дослідної роботи. Здійснити самодіагностику стилю спілкування за методикою К. Томаса «Стиль поведінки у конфліктній ситуації».

Тема 4. Основи ораторської майстерності викладача.

Лекції з теми:

1. Основні ознаки та характеристики ораторської майстерності.

2. Стратегія і тактика оратора.

Рекомендовані джерела

1. Василенко В., Герман В. Академічна риторика: навч. посіб. для студ. гуманіт. ф-тів вищ. навч. закл. Суми: Наталуха А.С., 2011. 275 с.

2. Крюков Е.В. Риторика (Иивенция. Диспозиция. Элокуция) : учеб. пособие для вузов. М. : ПРИОР, 2001. 272 с.

3. Олійник О. Риторика: навч. посіб. для студ. Вузів. Київ: Кондор, 2009. – 170 с.

4. Кручек В. А. Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування: навч. посіб. Київ: ДАККіМ, 2010. 273 с.

Практичні заняття з теми:

1. Основні ознаки стратегії ритора в ораторському мистецтві.
2. Тактика ритора як система послідовних дій.
3. На основі вивчення лекційного матеріалу підготуватися до експрес опитування.

Тема 5. Основи техніки мовлення у публічному виступі.

Лекції з теми:

1. Складові техніки публічного виступу.
2. Основні прийоми та засоби емоційно-образної та художньої виразності.

Рекомендовані джерела

1. Кузнецов И.Н. Практикум по риторике: учеб.-справ. Пособ. Минск: Современ. слово, 2004.352 с.

2. Куньч З. Й. Українська риторика: історія становлення і розвитку: навч. посіб. Львів: Львів. політехніки, 2011. 248 с.

3. Леммерман Х. Учебник риторики. Тренировка речи с упражнениями; пер. с нем. М.: Культура и спорт, ЮНИТИ.

Интерэксперт, 1997. – 255 с.

Практичні заняття з теми:

1. Практика використання різноманітних прийомів і засобів у публічному виступі.
2. Різновиди форм побудови речення та техніка їх використання у публічному виступі.

НУБІП України

Рекомендована література до спецкурсу

Тема 1.

1. Алесюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підручник. Київ, 1998. 560 с.

3. Гура О. І. Вступ до спеціальності «Педагогіка вищої школи»: навчальний посібник. Київ, 2005. 188 с.

4. Джуринский А. Н. История образования и педагогической мысли: учеб. для студ. высш. учеб. заведений. Москва, 2003. 400 с.

НУБІП України

Тема 2.

1. Вітвицька С. С. Практикум з педагогіки вищої школи: навч. посіб. Київ, 2005. 396 с.

2. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: монографія. Запоріжжя, 2006. 332 с.

НУБІП України

Тема 3.

1. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: монографія. 2005. 304 с.

3. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект. Запоріжжя, 2006. 332 с.

Тема 4.

1. Василенко В., Герман В. Академічна риторика: навч. посіб. для студ. гуманіт. ф-тів вищ. навч. закл. Суми: Нагалуха А.С., 2011. 275 с.

2. Клоєв Е.В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция) : учеб. пособие для вузов. М. : ПРИОР, 2001. 272 с.

3. Олійник О. Риторика: навч. посіб. для студ. Вузів. Київ: Кондор, 2009. – 170 с.

НУБІП України

Тема 5.

1. Кузнецов И.Н. Практикум по риторике: учеб.-справ. Пособ. Минск: Соврем. слово, 2004. 352 с.

2. Куньч З. Й. Українська риторика: історія становлення і розвитку: навч. посіб. Львів: Львів. політехніки, 2011. 248 с.

3. Леммерман Х. Учебник риторики. Тренировка речи с упражнениями; пер. с нем. М.: Культура и спорт, ЮНИТИ.

Висновки до розділу третього

1. Проведене емпіричне дослідження щодо впливу стилю педагогічного спілкування викладача на ефективність навчальної діяльності студентів дозволяє зробити наступні висновки.

Можна зробити висновок, що в освітньому процесі ЗВО домінує вплив викладача на студента; педагогічна взаємодія в більшості випадків оцінена студентами як малоефективна. Тільки при наявності у викладача ціннісних орієнтацій на суб'єкт-суб'єктну взаємодію, на цілеспрямовані дії по стимулюванню партнерських, діалогічних відносин, студент відчуває себе ефективною особистістю яка користується комунікативними правами.

2. На основі аналізу результатів дослідження ми розробили спецкурс, спрямований на підвищення ефективності педагогічного спілкування викладачів і студентів коледжу.

Метою спецкурсу є усвідомлення магістрантами сутності викладацької діяльності у ЗВО, змісту вимог до педагога вищої школи, його професійної компетентності, особливостей професійного становлення та розвитку; оволодіння ефективними стратегіями професійно-педагогічної діяльності та поведінки, зокрема педагогічного спілкування.

Теоретична частина курсу викладається у процесі лекційних занять.

Самостійна робота покликана поглибити та закріпити набуті знання, а також підвищити рівень індивідуального аналізу та прогнозу проблем.

Навчальний матеріал спецкурсу «Педагогічне спілкування» об'єднаний у п'ять розділів: «Професійна діяльність викладача ЗВО: історія становлення

та сучасний стан розвитку», «Особливості професійно-педагогічної діяльності у вищій школі», «Сутність готовності майбутнього викладача до професійно-педагогічної діяльності у ЗВО», «Основи ораторської майстерності викладача», «Основи техніки мовлення у публічному виступі».

При вивченні спецкурсу пропонуємо такі форми і методи його опанування: лекція, практичне заняття, самостійна робота, тренінг, вирішення професійних ситуацій, науково-дослідну роботу.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

Вивчення стану розробленості проблеми педагогічного спілкування в педагогічній теорії дозволило зробити такі висновки.

1. У педагогічній літературі та практиці досить часто для визначення педагога як професіонала використовується така категорія, як «стиль педагогічного спілкування», яка багато в чому характеризується відносинами з студентами. Поняття педагогічного спілкування, його стилі розглядають такі вчені як А. Зимня; В. Кан-Калик; Н. Березовін; В. Сухомлинський. Стиль спілкування, який вибрав для себе педагог, відіграє велику роль у відносинах з студентами, адже педагог відповідає за створення сприятливих умов для психологічного комфорту вихованця. Перше експериментальне дослідження стилів спілкування було проведено в 1938 році німецьким психологом К. Левіним.

Виділяють такі стилі педагогічного спілкування як авторитарний, демократичний, дружність і захопленість спільною справою, спілкування-загравання, спілкування-дистанція, спілкування-залякування, підтримуючий.

Безперечно, професійний рівень підготовки, особливості характеру й темпераменту педагога істотно впливають на стиль його спілкування. Але, попри все, слід пам'ятати, що найкращими помічниками, які допоможуть кожному знайти свій власний унікальний стиль спілкування зі своїми студентами, є ваш життєвий досвід, моральні цінності та особисті погляди.

Педагогічне спілкування як вид діяльності має певну структуру. Аналіз наукових джерел дає можливість представити її як сукупність комунікативного, інтерактивного й перцептивного компонентів.

Педагогічне спілкування як вид діяльності має певну структуру. Аналіз наукових джерел дає можливість представити її як сукупність комунікативного, інтерактивного й перцептивного компонентів. Педагогічне спілкування – це досить складний феномен, що вимагає від викладача творчого підходу до студента. Це система органічної, соціально-

психологічної дії викладача і студента в усіх сферах діяльності, що має певні педагогічні функції і спрямоване на створення соціально-психологічних умов активної результативної діяльності особистості.

Особливість педагогічного спілкування зумовлена його суспільною роллю в навчанні, вихованні й розвитку особистості, які є органічною частиною багатосторонньої взаємодії педагога з студентами й студентами між собою. Педагогічне спілкування включає такі компоненти, як задачі й засоби взаємодії з студентами, прийоми самоаналізу. Воно одночасно реалізує перцептивну, комунікативну й інтерактивну функції спілкування, використовуючи при цьому широке розмаїття вербальних, художніх, символічних і кінетичних засобів. Структурною одиницею аналізу педагогічного спілкування вважається комунікативний акт у формі діалогу, у межах якого забезпечується обмін інформацією і взаєморозуміння педагога й студентів. З функціонального погляду, таке спілкування є контактним (або дистанційним), інформаційна, координована взаємодія, яка встановлює взаємостосунки всіх суб'єктів освітнього процесу.

Отже, педагогічне спілкування – це складне та внутрішньо суперечливе сплетіння перцептивного, комунікативного й інтерактивного компонентів, форм, спілкування репродуктивного та продуктивного. Ефективність педагогічного спілкування значною мірою зумовлена здібностями людини, індивідуальними стійкими якостями особистості, рівнем розвитку вмінь, у системі яких важливе місце належить комунікативним умінням.

2. На основі аналізу науково-педагогічної літератури з'ясовано що імідж, представляючи собою багаторівневу багатofункціональну систему, є найважливішим компонентом педагогічної майстерності. Він забезпечує процес професійної соціалізації через процес самовдосконалення і розвитку - до самопред'явлення себе суспільству.

Грамотно створений імідж викликає повагу у студентів і підвищує авторитет педагога. Позитивний імідж викладача сьогодні важливий не тільки для його студентів – як особистий приклад успішної людини, якого

вони постійно бачать перед собою, а й для самого педагога – для моральної, психологічної задоволеності своєю значимістю в цьому світі. Викладач, який займається створенням власного іміджу, не тільки краще виглядає, але і краще себе почуває, більш впевнений, а в підсумку успішніше працює.

Крім того, імідж закладу вищої освіти буде визначатися і іміджем педагогів, що там працюють. Викладачі закладів вищої освіти часто недооцінюють роль власного іміджу, вважаючи його чимось неважливим, другорядним.

3. Проведено емпіричне дослідження щодо впливу стилю педагогічного спілкування викладача на ефективність навчальної діяльності студентів за результатами якого можна зробити наступні висновки.

В освітньому процесі ЗВО домінує вплив викладача на студента; педагогічна взаємодія в більшості випадків оцінена студентами як малоефективна. Тільки при наявності у викладача ціннісних орієнтацій на суб'єкт-суб'єктну взаємодію, на цілеспрямовані дії по стимулюванні партнерських, діалогічних відносин, студент відчуває себе ефективною особистістю яка користується комунікативними правами.

4. На основі аналізу результатів дослідження ми розробили спецкурс, спрямований на підвищення ефективності педагогічного спілкування викладачів і студентів коледжу.

Метою спецкурсу є усвідомлення магістрантами сутності викладацької діяльності у ЗВО, змісту вимог до педагога вищої школи, його професійної компетентності, особливостей професійного становлення та розвитку; оволодіння ефективними стратегіями професійно-педагогічної діяльності та поведінки, зокрема педагогічного спілкування.

Навчальний матеріал спецкурсу «Педагогічне спілкування» об'єднаний у п'ять розділів: «Професійна діяльність викладача ЗВО: історія становлення та сучасний стан розвитку», «Особливості професійно-педагогічної діяльності у вищій школі», «Сутність готовності майбутнього викладача до професійно-педагогічної діяльності у ЗВО», «Основи

ораторської майстерності викладача», «Основи техніки мовлення у публічному виступі».

При вивченні спецкурсу пропонуємо такі форми і методи його опанування: лекція, практичне заняття, самостійна робота, тренінг, вирішення професійних ситуацій, науково-дослідну роботу.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева Л. П., Шаблыгина Н.С. Интеграционные процессы в образовании и профессионализм преподавателей высшей школы. *Содержание, формы и методы обучения в высшей школе: Аналитические обзоры по основным направлениям развития высшего образования*. М.: НИИВО, 2003. Вып. 10. 52 с.
2. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія: підручн. для студ., аспірант. та молод. виклад. Київ: Либідь, 1998. 560 с.
3. Амонашвили Ш. А. Улыбка моя, где ты? Мысли в учительской [уроки Шалвы Амонашвили]. М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2003. 32 с.
4. Байда С. П. Модель формування позитивного іміджу викладача вищої школи. *Теорія і практика сучасної психології*. Запоріжжя, 2018. № 1. С. 57–61.
5. Березовін Н. А., Коломинский Я. Л. Учитель і дидактичний колектив. М., 1995. 158 с.
6. Беспалов П. В. Акмеологический подход к формированию и развитию информационно-технологической компетентности государственных служащих. *Материалы конференции «Информационные технологии в образовании 2003»*. URL: <http://ito.edu.ru/2003/П/3/П-3-2414.html>.
7. Богданов Е.Н., Зазыкин В. Г. Психологические основы «Паблнк рилейшнз»: учеб. пособ. Изд.-2-е. СПб. : ПИТЕР, 2004. 208с.
8. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования: монография. Ростов-на-Дону, 2000. 320 с.
9. Бондаренко В. В. Особливості педагогічного спілкування в умовах вищого технічного навчального закладу України. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*. 2012. №21. С. 17–24.
10. Браже Т. Г. Развитие творческого потенциала учителя. *Советская педагогика*. 1989. № 8. С. 89–94.

11. Бровкіна Л. Професійне зростання педагогів. *Завуч*. 2005. №2. С. 3–6.

12. Буланова-Гонеркова В. М. Педагогика и психология высшей школы: учеб. пособ. Ростов н/Д: Феникс, 2002. 544 с.

13. Бухлова Н. В., Тенінчева О. А. Особливості формування самоосвітньої компетентності учнів. *Педагогічна скарбниця Донецчини*. 2004. №2. С. 33–35.

14. Вощевська О. В. Формування іміджу викладача вищої школи. *Молодий вчений*, 2016. № 12 (39). С. 404–408.

15. Галузинський В. М., Євтух М. Б. Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні: навч. посіб. Київ, 1995. 168 с.

16. Галузяк В. М. Класифікація стилів педагогічного спілкування.
URL:

library.vspu.net/bitstream/handle/123456789/1142/Галузяк%20В.%20М.%20Класифікація%20стилів%20педагогічного%20спілкування.pdf?sequence=1&isAllowed=y

17. Голунова Л. В. Научно-теоретическое обоснование понятия «информационная грамотность». *Всероссийская научная конференция «Наука и образование»*. (г. Белово, 12-13 апреля 2002 г.) URL: http://belovo.kemsu.ru/conferens/conferens1/tezis/Sek5_1/26.html.

18. Громкова М. Т. О педагогической подготовке преподавателя высшей школы. *Высшее образование в России*. 1994. № 4. С. 105–108.

19. Гульда Л. Ю. Роль педагогічного спілкування у формуванні міжособистісної комунікативної компетентності. *Гуманітарні науки*. 2009. №1. С. 33–36.

20. Далингер. В. А. Компьютерная компетентность – основа профессионализма современного учителя математики. *Материалы конференции «Информационные технологии в образовании-2003»*. URL: <http://ito.edu.ru/2003/II/3/II-3-1788.html>.

21. Добижа Н. В. Формування індивідуального стилю педагогічного спілкування майбутніх учителів іноземної мови в процесі педагогічної практики: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Вінниця, 2016. 23 с.

22. Довга Т. Візуально-комунікативні характеристики особистісно-професійного іміджу вчителя. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2015. Вип. 141(II). С. 175-179.

23. Донская Л. Ю. Психологические условия формирования имиджа преподавателя высшей школы : дисс. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 Ставрополь, 2004. 212 с.

24. Ємець І. В. Формування культури спілкування як основа професійного успіху вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2013, № 3 (29) С. 247-255.

25. Завьялов А. Н. Формирование информационной компетентности у будущих специалистов в области новых информационных технологий. *Материалы конференции «Информационные технологии в образовании-2003».* URL: <http://ito.edu.ru/2003/II/3/II-3-2522.html>.

26. Зарецька І. Культура педагогічного спілкування. *Директор школи.* Україна. 2005. №8–10. С. 139–154.

27. Зелюк В. В. Формування культури майбутнього вчителя засобами української етнопедагогіки : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1994. 24 с.

28. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. Київ: МАУП, 2000. 312 с.

29. Кайдалова Л. Г., Шокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: навч. посіб. Харків: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с.

30. Келемен А. В. Формування педагогічної культури майбутніх соціальних працівників на засадах акмеологічного підходу в закладах вищої освіти: дис. ... канд. пед. наук. Хмельницький, 2020. 332 с.

31. Коваль О. Є. Використання інтерактивних методів навчання в процесі формування професійно-моральних цінностей магістрантів вищої

економічної школи. *Педагогічний дискурс: зб. наукових праць*. Хмельницький: ХГПА, 2011. Вип. 9. С. 159-161.

32. Козаков В. А., Дзвінчук Д. І. Психолого-педагогічна підготовка фахівців у непедагогічних університетах: монографія. Київ: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003. 140 с.

33. Колодько Т. М. Педагогічне спілкування як фактор ефективності навчально-виховного процесу. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2011. Вип. 59. С. 56-60.

34. Корсак К. Про тенденції змін у змісті вищої освіти. *Науковий світ*. 2003. № 1. С. 27-28.

35. Кузьмина Н. В. Методы исследования педагогической деятельности. Л., 1970. 114 с.

36. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. М., 1990. 119 с.

37. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 486 с.

38. Левина М. М. Технологии профессионального педагогического образования: учеб. пос. М., 2001. 270 с.

39. Лобанов А. А. Основы професійно-педагогічного спілкування. М, Академія, 2002. 240 с.

40. Малиновский Б. Научная теория культуры. *Вопросы философии*. 1983. № 2.

41. Міщенко І. Б. Дидактичні умови формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх викладачів економіки в процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2004. 228 с.

42. Мясичев В. Н. Психология отношений: избранные психологические труды / Под ред. А. А. Бодалева. М., 1995. 56 с.

43. Недбай В. В. Проектная методика как фактор развития информационной компетентности школьника на уроке иностранного языка в средней школе. URL: <http://2001.pedsovet.alledu.ru/news.php?n=311&c=42>.

44. Педагогічна майстерність: підруч. / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. 3-тє вид., допов. і переробл. Київ: СФД Богданова А. М., 2008. 376 с.

45. Педагогічне спілкування URL:

https://pidru4niki.com/83386/psihologiya/pedagogichne_spilkuvannya.

46. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий. М.: Высшая школа, 1984. 174 с.

47. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України; Доктрина від 17.04.2002 № 347/2002. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/go/347/2002>.

48. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19>.

49. Радул В. В., Кравцов В. О., Михайліченко М. В. Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя навч. посіб. Кіровоград, «Імекс-ЛТД», 2007. 252 с.

50. Свистун В. Підготовка майбутніх фахівців аграрної галузі до управлінської діяльності: монографія. Київ: Науково-методичний центр аграрної освіти, 2006. 343 с.

51. Симонова І.Ф. Педагогіка іміджа: монографія І.Ф.Симонова Ультра-Принт, СПБ. 2012. 304 с

52. Сухомлинський В. О. Слово вчителя в моральному вихованні. *Вибрані твори*. В 5-ти т. Т. 5. Статті. Київ: Рад. школа, 1977. С. 321–330.

53. Темченко О. В. Конфліктологічна культура педагога. *Управління школою*. 2012. № 28–30. С. 55–59.

54. Тенищева В. Ф. Интегративно-контекстная модель формирования профессиональной компетенции: дис... докт. пед наук. М., 2008. 399 с.

55. Халаш Г. Индивидуальные компетентности и запросы общества. *Ключевые компетентности для Европы: материалы симпозиума*. Страсбург, 1996. С. 280.

56. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика. монографія. Київ, 2003. 351 с.

57. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты. *Интернетжурнал «Эйдос»*. 2002. URL:

<http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm>

58. Чошанов М. А. Что такое педагогическая технология. *Школьные технологии*. 1996. № 3. С. 10–16.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП **ДОДАТКИ** України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Додаток А
Анкета
Педагогічне спілкування (За О. Казанської)

Шановний респонденте!

Інструкція: уважно прослухайте і оцініть викладача за системою +1, 0, -

1. Оцінку ставте поряд з номером судження.

МІРКУВАННЯ:

1. Педагог користується повагою студентів.

2. Здатний вплинути на студента засобами переконання, мовного впливу.

3. Вміє заохотити добрим словом вчинки і дії студентів.

4. Вказуючи на прорахунки, не принижує студента.

5. У предметному спілкуванні знаходить мовні засоби, що допомагають надавати естетичне вплив на студентів.

6. Вміє підтримати студентів у важку хвилину.

7. Відрізняється високим рівнем виразності мовлення.

8. Легко організовує студентів на заняття в групі, згуртовує їх.

9. У спілкуванні з колегами делікатний і витриманий.

10. Легко і з бажанням передає життєвий досвід студентам.

11. Виявляє інтерес до турбот і внутрішнього світу молоді, зацікавлений в успіхах своїх студентів.

12. Підтримує і санкціонує у спілкуванні традиції навчального закладу.

13. У відношенні з колегами товариський, ініціативний, може дати ділову пораду, схильний до підвищення цензу соціальної взаємодії.

14. У спілкуванні з колегами виявляє високий рівень професійної мовленнєвої культури.

15. Схильний до емпатії – співпереживання.

16. Вміє говорити з людьми різного віку, соціального стану. Обробка результатів: підсумуйте оцінки з усіх 16 суджень.

10 і більше балів – безумовно висока.
0 - 9 балів – переважно позитивна.
0 і менше балів – в основному низька.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ДОДАТКИ
Додаток Б.
Анкета

Шановний респонденте!

З метою вивчення задоволеності студентами спілкуванням з викладачами просимо Вас відповісти на наші запитання розроблену нами наступну анкету.

Просимо Вас відповісти на наступні запитання.

1. Чи часто ви відзначаєте факти спілкування педагога зі студентами поза заняттями?

так
ні

2. Чи достатньо Вам спілкування з педагогом чи ні?

так
ні

3. Як вважаєте за краще, щоб до Вас звертався педагог: по імені, імені по батькові або на прізвище?

а) 1
б) 2
с) 3

4. Як вважаєте за краще, щоб до Вас зверталися: на «ти» чи на «ви»?

а) 1
б) 2

5. Що Вас особливо приваблює в спілкуванні з педагогом?

6. Якого спілкування Ви б хотіли з педагогом: тільки на заняттях, поза

заняттях або ін?

а) 1
б) 2

с) 3
7. Наведіть приклади, які дозволяють говорити про ефективність спілкування з педагогом і навпаки.

---

8. Що викликає у Вас негативне ставлення до викладача, до предмета, який він викладає?

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України